

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА: РАДЯНСЬКА ДОБА (1919–1941)

На початку 1920-х років культурні терени, на яких побутувала національна історіографія, вирізнялися, передусім, поділом на кілька автономних академічних середовищ, що формувалися в межах Радянської України, на західноукраїнських землях та в еміграційних осередках Східної і Центральної Європи.

Втім, до початку 1930-х років зберігалися і певні можливості для наукової комунікації та співпраці вчених, які перебували в майже «паралельних» світах. Така надзвичайна строкатість і розмаїтість соціокультурних умов спричинилася до поширення та конкуренції різних дослідницьких й освітніх практик, перехрещення відмінних інтелектуальних впливів і мотивацій в українському історіописанні міжвоєнної доби.

Культурна атмосфера українства поза межами радянських обширів, переважно визначалася «травматичним» досвідом національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. До неї долучалися настрої тотального скепсису й суцільної зневіри, котрі ширилися в європейській соціогуманітаристиці, враженій спогляданням небачених масштабів матеріальної руйнації та соціальних потрясінь.

«Ми теоретизуємо і конструюємо вже не під захистом все витримуючого порядку, який робить нешкідливими навіть найсміливіші та найзухваліші теорії, а в бурі перетворення світу (курсив наш. – Авт.), де перевіряється ефективність чи неефективність кожного попереднього слова, де багато з того, що раніше здавалося чи дійсно було урочистою поважністю перетворилося у фразу або сміття. Ми втрачаємо ґрунт під ногами і навколо нас носяться вихором найрізноманітніші можливості наступного, становлення, звичайно, в першу чергу там, де світова війна призвела до тотального перетворення, в Німеччині та в Росії», – так характеризував кризові світовідчуття тогочасних європейських гуманітаріїв німецький філософ та історик Ернст Трьольч¹.

На цьому тлі «травматичне», шокове сприйняття недавньої української минувшини спонукало до її нового переосмислення, зрештою до переформатування самої системи світоглядних координат, в якій конструювалася національна історія. Відтак інтуїтивні й ірраціональні паростки в писаннях українських істориків довоєнної доби в 1920-ті роки трансформувалися в могутню неоромантичну хвилю², відому як державницький напрям.

Ця хвиля була настільки потужною, що досягла навіть підрадянської України, хоч часто-густо побутувала в імпліцитному вигляді, зокрема переходувалася під різноманітними інтелектуальними нашаруваннями, декларативними гаслами чи обрядовою марксистською фразеологією.

Невипадково О.Оглоблін вже на еміграції обстоював думку, що майже вся українська історіографія 20-х – початку 30-х років ХХ ст., зокрема в Радянській Україні, перебувала на «державницьких позиціях»³. Його колеги з еміграційного

середовища (Б.Крупницький, І.Лисяк-Рудницький) тільки почасти поділяли цю тезу, зокрема вирізняли низку істориків, у творчості яких спостерігалися «державницькі впливи»⁴.

Водночас універсальним взірцем історіописання в Радянській Україні ставала масова історія – соціальних спільнот (класів, верств, прошарків) та їхнього економічного буття. «*Стара, часом дуже поетична, оповита флером романтики, історія героїв і театральних, навмисне іноді прикрашених подій... відмирає й замінюється історією буденного життя, маленького, масового сірого героя, переходить на студію господарства, економічної, політичної й громадської думки стає історією процесів...* (курсив наш. – Авт.)», – зазначав М.Слабченко в рецензії на студію О.Оглоблина про передкапіталістичну фабрику⁵.

Конструювання українського минулого з такої перспективи, звичайно тяжіло до генералізації, що спиралася на ідею соціально–економічного детермінізму. Однак, у 1920-х роках ця тенденція ще не набула вигляду всеохоплюючої редукції розмаїття світу історії до марксистських або квазімарксистських (т. зв. Марксистсько-ленінських) схем.

Отож, залишався значний інтелектуальний простір, у межах якого історики могли досить вільно оперувати історичним матеріалом та пропонувати його різноманітні інтерпретації. До того ж тодішні експерименти на ниві масової – соціальної й економічної історії певною мірою продовжували перші спроби соціологічного представлення минувшини, які з'явилися на теренах українського історіописання на початку ХХ ст.

Менш помітні в тогочасній українській історіографії засадні перетворення, пов'язані з неокантіанським поворотом, який вимагав відносити історію до наук про культуру / дух та впровадив інструментальне розуміння ролі і функцій понять та категорій. Більше того, веберіанська реакція на виклики, кинуті неокантіанцями, суттєво збагатила дослідницький інструментарій історика та взагалі гуманітарія.

Проте ці інтелектуальні компоненти спостерігаємо лише на маргінесі тодішнього історіописання в Радянській Україні. Натомість досить впливовими залишалися позитивістські стандарти науковості, закладені ще школою В.Антоновича, зокрема славнозвісний документалізм.

Означені традиції посідали чільне місце в академічному середовищі, представленому старою дореволюційною професурою. Заразом поставала нова генерація науковців, часто-густо молодих радянських висуванців, які орієнтувалися на створення масової історії.

Втім, розмаїття дослідницьких і освітніх практик спричинилося до гострої полеміки про засади і способи конструювання національної історії, яка точилася в Радянській Україні до погрому ВУАН на початку 1930-х років.

Такою, у найголовніших рисах, постає замальовка соціокультурного підмурку та інтелектуальної атмосфери української історіографії 1920-х років.

Між масовою історією та неоромантизмом

О.Оглоблин увійшов в середовище українського історіописання на хвилі тодішньої кампанії висуванців, які мали представляти нову пролетарсько-селянську

науку та педагогіку. Саме на педагогічній ниві він виявив себе і заклав підвалини для майбутнього кар'єрного зростання на академічних теренах⁶.

Недаремно в його офіційному життєписі старанно зафіксовані віхи цього кар'єрного просування протягом 1920-х – на початку 1930-х років: викладач Київського робітничо-селянського університету та Київського вищого інституту народної освіти ім. М.Драгоманова, професор кафедри історії економічного побуту Київського археологічного інституту й Київського інституту народного господарства, декан факультету, завідувач Історичним кабінетом ім. О.Лазаревського і голова Історичного семінару вищого типу при Київському інституті народної освіти, дійсний член Науково-дослідної кафедри історії української культури в Харкові та Секції історії народного господарства Інституту економіки в Москві, в. о. керівника (згодом голова) Комісії для виучування соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст. при ВУАН та багато ін.⁷ Якщо взяти до уваги ще і його науковий ступінь доктора історії української культури, здобутий майже в юнацькому віці (26 років!) – 10 червня 1926 р., то наведений перелік виглядає дійсно вражаюче!

Зауважимо, що О.Оглоблин суттєво вирізнявся серед когорти напівосвічених радянських висуванців, котрі здебільшого прикривалися тріскучою «революційною» риторикою та не мали виразно окреслених зацікавлень на ниві української науки. Адже він здобув непогану освіту у стінах Трьої Київської (Подільської) гімназії, в якій навчалися вихідці з різних станів суспільства, зокрема місцевого міщанства, купецтва, духовенства та чиновництва.

У 1919 р. майбутній дослідник закінчив університет Св. Володимира, в якому пройшов фаховий вишкіл під опікою фундатора київської історико-економічної школи, знаного вченого М.Довнар-Запольського, слухав лекції відомих науковців (В.Пархоменка, П.Смірнова та ін.), листувався з О.Шахматовим⁸.

Водночас варто наголосити на походженні О.Оглоблина, який був нащадком шляхетської родини Лашкевичів (за матір'ю) та козацького роду Мезьків (за батьком)⁹. Відтак витоки українознавчих зацікавлень молодого ученого сягають ще його дитячих і юнацьких років, хоч і вважають, що у студентські роки вони змагалися з впливами великодержавної російської історіографії¹⁰.

Отже, постать молодого О.Оглоблина, навіть на перший погляд, не зовсім вкладається в прокрустове ложе типового образу радянського науковця-висуванця початку 1920-х років.

На авансцені української історіографії О.Оглоблин з'явився як репрезентант і поборник масової – економічно-соціальної історії. Відтак уже його перші задекларовані дослідницькі інтенції чітко постулюють авторські наміри: «встановити послідовний хід розвитку української фабрично-заводської промисловості, виокремити головні моменти цього розвитку, схарактеризувати основні форми цієї промисловості...»¹¹.

Така постановка питання почасти нагадує конструкцію відомої студії Михайла Туган-Барановського «Русская фабрика в прошлом и настоящем: Историко-экономическое исследование» (СПб., 1898. Т.1). У 1928 р. О.Оглоблину¹² довелося навіть реагувати на гострі закиди М.Ткаченка¹³ стосовно впливів означеної роботи на його монографії про мануфактуру в Гетьманщині та передкапіталістичну фабрику.

Досліднику-початківцю, мабуть імпонували наукові погляди М.Туган-Барановського, хоч він не виявляв особливих зацікавлень до філософських експериментів цього вченого, але пильно вивчав його історико-економічні праці. Адже М.Туган-Барановський не був схильний до фетишизації марксизму, зокрема прагнув доповнити й оновити його за допомогою неокантіанської етики.

Приміром, М.Туган-Барановський обстоював тезу, що наукове пізнання має бути незалежним від класових інтересів, оскільки вони не можуть пояснити «істину сутність моралі, релігії, мистецтва й науки»¹⁴.

Вочевидь студія М.Туган-Барановського про російську фабрику була своєрідним орієнтиром для О.Оглоблина у процесі постановки і формулювання дослідницької проблематики щодо української господарської минувшини, зокрема у пошуку шляхів її концептуалізації. Проте вплив цієї роботи на праці О.Оглоблина в жодному разі не варто перебільшувати, позаяк автор розробляв власну концептуальну схему на новому емпіричному матеріалі.

Зазначимо, що незважаючи на проголошення принципу генералізації як установчого концепту монографії про мануфактуру в Гетьманщині О.Оглоблин загострює увагу і на фактографічній достовірності й особливій формі представлення наукових результатів. «Увага неминуче дробиться на дрібниці. Історія окремих підприємств, у вивченні деталей, які з'ясовують ф о р м у (розбив О.Оглоблина. – Авт.) промисловості, висувається на перше місце. Форма нарисів виявилася єдино можливою», – наголошує вчений¹⁵.

Почасти такий підхід був зумовлений загальним станом розробки проблематики у царині економічної історії України. Заразом він умотивувався і науковими традиціями української історіографії кінця XIX – початку XX ст. Адже в позитивістському історіописанні монографія, зокрема у вигляді низки пов'язаних між собою нарисів, розглядалася як взірць та певною мірою еталон науковості. Схожі думки простежуємо і в ремінісценціях О.Оглоблина повоевній доби.

Зокрема, у розвідці присвяченій школі В.Антоновича автор зазначає, що «соціально–економічна тематика його, і метода монографічних досліджень і інтерес до локальних (обласних, краєзнавчих) читань, і архівно-археографічна база дослідів, і соборницький масштаб його діяльності – все це було зрозуміле й близьке для нас у 1920-х роках (курсив наш. – Авт.)»¹⁶.

Зрештою, у своїй першій російськомовній монографічній студії, написаній наприкінці 1922 р., О.Оглоблин не тільки прагне представити економічну минувшину України з позицій національної історіографії, а й практично заявляє про свою належність до українського історіописання¹⁷.

Однією з провідних тез його монографії є думка про колоніальний характер українського господарства XVIII ст., хоч автор не був прихильником її абсолютизації і тлумачив у сенсі загальної спрямованості російської політики. «Монополія московських мануфактур не повинна була порушуватися. Ця гадка неодноразово відкрито висловлювалася в указах російського уряду. *Українському господарству була вказана роль чисто колоніального господарства* (курсив наш. – Авт.). Однак, ця послідовна програма залишилася майже невиконаною. Навіть той слабкий розвиток

мануфактури, який ми можемо простежити на Україні, свідчить про те, що в місцевому господарстві були деякі сприятливі умови», – зазначає історик¹⁸.

Власне, тема суперечливості російської господарської політики щодо України є наскрізною у монографії О.Оглобина про мануфактури на теренах Гетьманщини¹⁹.

Зокрема, він відзначає, що катастрофа 1709 (у О.Оглобина 1708. – *Авт.*) р. призвела до напливу великих російських землевласників на українські землі, який послабив колоніальну залежність України²⁰. Автор наголошує, що тогочасна мануфактура на українських землях не була «органічним явищем», а завозилася ззовні. Відтак мануфактура як російська казенна установа не існувала ізольовано, а поступово входила зі своїми потребами (сировина, робоча сила, земля, на якій вона розміщувалася) до місцевої господарської системи²¹.

Більше того, О.Оглобин навіть вказує на вплив «умираючих» мануфактур на українське населення, які залишали по собі «гарний спадок» (навички певного виду праці) та «дурну пам'ять» (громадські настрої)²². Заразом історик прагне з'ясувати і ставлення української старшини до мануфактурного виробництва.

На його думку, місцева аристократія не мала якихось упереджень щодо мануфактур. Тому домінування серед їхніх засновників російських сановників О.Оглобин пояснює виключно економічними причинами.

«У Росії, при пануванні кріпосного права дворянство і почасти купецтво мали широку можливість організовувати подібні підприємства. У Гетьманщині майже не було кріпосної праці. Вільна праця була надто дорогою, з огляду на відсутність робочих рук. При таких умовах, беручи до уваги ще й відсутність правильного кредиту та нестачу великих капіталів, мануфактури були непосильними для більшості української шляхти (курсив наш. – *Авт.*)», – підкреслює вчений²³.

Відзначимо, що конструюючи масову, економічну історію автор все ж таки уникає її знеособлення. Тож на сторінках його монографії знаходимо яскраві й образні характеристик низки історичних осіб

Наприклад, О.Оглобин називає генерал-фельдмаршала Б.-Х.Міниха «петровським пташеням», яке не рахувалося зі звичаями й устроєм Гетьманщини, зокрема дивилося на неї як на руську колонію²⁴.

Досить іронічно історик характеризує «слухняне» та «сумирне» гетьманство Кирила Розумовського, котрого породило і висунуло петербурзьке середовище²⁵.

Водночас автор розглядає прагматичні кроки президента другої Малоросійської колегії Петра Румянцева як своєрідний пролог до появи приватних мануфактур та зміни національного складу їхніх власників наприкінці XVIII – початку XIX ст.²⁶

Вочевидь персоналістичні зацікавлення О.Оглобина, якому ще в юнацькому віці (1916) подарували чотири томи студії В.Модзалевського «Малоросійський Родословник» (К., 1908–1914)²⁷, були суттєвим запобіжником супроти універсального нівелювання минувшини, що часто спостерігалось на ниві масової історії. Тому українська минувшина, у його представленні, так і не стала масовою, знеособленою, принаймні в ідеальному розумінні.

Варто наголосити, що для О.Оглобина як дослідника властивий надзвичайно великий, іноді просто–таки дивовижний масштаб архівної та бібліографічної

евристики, а також пильне ставлення до прочитання й тлумачення джерел. Відтак у його працях досить часто зустрічаємо зауваги про інформативні особливості джерел.

Наприклад, він з жалем констатує уривчастість і скудність відомостей про зовнішній вигляд та устрій мануфактур, побутове життя робітників та ін.²⁸

Зауважимо, що історик сумлінно опрацьовував найдрібніші публікації та маловідомі архівні матеріали до найрізноманітніших дослідницьких проблем. Це особливо добре простежується в його розвідці про бібліотеку Волинського ліцею, в якій занотовано чимало фрагментарних свідчень з різних джерел²⁹.

Загалом обсяги підготовчої роботи до його історичних студій справді вражають, особливо, якщо взяти до уваги численні та багатоманітні педагогічні й адміністративні обов'язки О.Оглоблина у 1920-х роках³⁰.

Іншою прикметною рисою його монографічних студій є достатньо виразне окреслення каузальних зв'язків, виявлення і пояснення тих чи інших суперечностей, особливостей, української специфіки в загальноімперських межах і т.п. Такі позитивістські канони щодо фактографічної основи студій простежуються і в авторських спробах генералізації й інтерпретації матеріалу, які безпосередньо впливали з опрацьованих джерел, чітко розрізняли царину сформульованих узагальнень та припущень тощо.

Зокрема, означені настанови повною мірою споглядаємо в підсумковому висновку монографічної студії О.Оглоблина про мануфактуру в Гетьманщині. «Громіздкість їхньої організації, підпорядкування потребам державного господарства Імперії, часто відсутність постійного ринку та правильного збуту, конкуренція російської промисловості, зрештою, *поодиноке, відрубне становище ранньої мануфактури в українському народному господарстві*, поодиноке тим більше тому, що вона була пасинком і російської економічної політики, – *були причинами її загибелі* (курсив наш. – Авт.)», – відзначає історик³¹.

Та найповніше позитивістський ідеал науковості О.Оглоблина виявляється в його рецензіях 1920-х років. У цих розвідках представлений типовий набір закидів історика-позитивіста: акцентування уваги на фактичних перекидках та помилках, констатація недостатності джерельної бази і неповноти в охопленні наукової літератури, вказівки на некоректне поширення висновків на інший емпіричний матеріал, порушення співмірності архітекτονіки праці та її хронологічних і просторових меж, недоліки в оформленні наукового апарату, зокрема цитування без зазначення джерела, труднощі у прочитанні посилань та ін.

Приміром, рецензія О.Оглоблина на другий том студії М.Слабченка «Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны» містить докладний і сумлінний перелік фактографічних помилок автора, численні зауваги щодо невикористаних архівів і публікацій, хибного потрактування низки джерел тощо³². Проте найбільшою прогалиною або «великим гріхом» цієї праці, за висловом рецензента, є відсутність архівного матеріалу³³.

Вельми показовим у цьому сенсі видається і загальний, дещо категоричний висновок О.Оглоблина, витриманий у дусі позитивістських вимог – це не наукова студія, а «*деяке згрупування матеріалу* (курсив наш. – Авт.), і в цьому її вартість»³⁴.

Схожі оцінки споглядаємо і в його інших рецензіях. Зокрема, рецензуючи студію В.Модзалевського про гутництво на Чернігівщині О.Оглоблин наголошує на повноті добору фактографічного матеріалу. «Додати до матеріалу, що його зібрав був В.Л.Модзалевський, можна небагато», – відзначає історик³⁵. Ця думка рецензента виглядає як найбільша похвала авторові.

У такому ж дусі О.Оглоблин відгукується і про праці луганського історика Вадима Фесенка, передусім, убачає їхню цінність в тому, що вони побудовані виключно на архіві місцевого чавуноливарного заводу³⁶.

Привертають увагу й критичні зауваги рецензента, зокрема його наголос на «відсутності історично–економічної перспективи» і в студіях В.Фесенка³⁷, і в роботі В.Модзалевського³⁸. Причому останньому він закидає не розуміння «органічного зв'язку» гутництва з народним господарством, ба навіть незнання «загальних законів економічного розвитку»³⁹.

Відзначимо, що О.Оглоблин критикує постулати «звичайної схеми “руської” історії» спираючись саме на ідеї органіцизму («органічної цілісності»). «В наслідок цієї наукової аберації, поняття України, як самостійного громадського організму (розбив О.Оглоблина. – *Авт.*), зникає. Замість єдиної України виступають окремі губернії Імперії, чи то генерал-губернаторства», – підкреслює вчений⁴⁰.

Зазначена аргументація, здавалося, дозволяє досить просто й логічно простежити поступову авторську еволюцію від позитивістських канонів («органіцизму») до тієї чи іншої візії масової історії на певній соціологічній підкладці («загальні закони»). Тим більше, що така інтелектуальна спрямованість на теренах української радянської соціогуманітаристики 1920-х років видається вповні природною.

Втім, тексти праць О.Оглоблина протягом 1920-х років демонструють значно ширший діапазон інтелектуальних впливів, які, щоправда, побутують в латентному вигляді. Адже поступове фактографічне опрацювання економічної (господарської) площини української минувшини висувало перед ученим проблеми концептуальні й інструментальні.

Передусім, з'явилося усвідомлення непридатності існуючої схеми української історіографії до студіювання економічної історії, особливо XIX – початку XX ст. «...до цього часу українська історична наука могла проводити свою роботу в межах тієї схеми, яка була створена ще в старій українській історіографії другої половини XVIII століття, то наступний розвиток України (з кінця XVIII віку), зазвичай уміщується в формах науки російської історії, примушує нашу історіографію *виробити* схему українського історичного процесу XIX–XX вв. на нових наукових засадах (курсив наш. – *Авт.*). Дослідник історії української промисловості першої половини XIX віку, у процесі своєї праці, виразно усвідомлює всю складність спеціальних студій, без встановлених історіографічних меж і віх», – зазначає О.Оглоблин у передмові до монографії про передкапіталістичну фабрику⁴¹.

Зрештою, вчений у своїх працях неодноразово виступає супроти «канонічних приписів звичайної схеми історії Східної Європи» та традиційних тлумачень російської економічної думки⁴².

Проте наведені зауваги не тільки виказують авторське протиставлення за лінією російська / українська наука, а й окреслюють опозицію стара / нова національна історіографія. За великим рахунком ця думка виступає як назріла потреба, врешті-решт як своєрідна предтеча концептуальних трансформацій у тогочасному українському історіописанні.

Взагалі середина 1920-х років – це доба революційного романтизму в українській соціогуманітаристиці, зокрема групової експресії і творчих експериментів нової генерації письменників, митців, учених. Це простежується в стилістиці творів, постановці нових масштабних проблем, опануванні новітніх теренів творчості і навіть у самоідентифікації низки українських істориків цього покоління, зокрема О.Оглоблина, як представників «нової революційної школи»⁴³.

Ту самобутню, наелектризовану культурну й інтелектуальну атмосферу досить точно передав М.Слабченко у листі до О.Оглоблина від 16 лютого 1926 р. «*Ми – революція*, а старі – архів, котрий ми ж й студіювати будемо да студіюєм. Тяжко нам, бо нам не дають можливості готувати собі помічників. *Ми даємо філософію й метод* (курсив наш. – *Авт.*), а ті пани займаються нагромадженням фактів. Куди їм?», – зазначає автор листа⁴⁴.

Недаремно О.Оглоблин саме в цей час формулює масштабні й амбітні дослідницькі проблеми з обсягу української економічної історії, які планує розробляти на сторінках шеститомної серії монографічних нарисів: мануфактура в Гетьманщині (Т.1), кріпацька фабрика (Т.2), передкапіталістична фабрика (Т.3), внутрішня організація фабрики (Т.4), капіталістична фабрика (Т.5–6)⁴⁵.

У такому контексті «принцип господарської автономії України»⁴⁶, проголошений ученим як установчий концепт монографії про передкапіталістичну фабрику, виглядає як уповні вмотивований.

Більше того, такий підхід до української економічної історії докорінно трансформує не тільки масштаб цього дослідження О.Оглоблина, а й логіку розгортання і репрезентації емпіричного матеріалу. «*Слід оцінювати різні факти та чинники господарського розвитку України у першій половині XIX віку, виходячи не з Великої Росії, не з руського господарства, а насамперед з українського господарства, його масштабу* (курсив наш. – *Авт.*), його інтересів, його розвитку», – відзначає вчений⁴⁷.

Невипадково сучасні науковці вважають, що авторське розуміння своєрідності українського історичного процесу постало на основі ідеї господарської автономності України⁴⁸. Та й сам історик майже з півстолітньої ретроспективи згадував монографію, присвячену передкапіталістичній фабриці, як «працю програмового характеру»⁴⁹.

Так чи інакше, порівняно з монографією про мануфактуру в Гетьманщині, студія О.Оглоблина, присвячена передкапіталістичній фабриці, вирізняється більш окресленими концептами, а також містить низку методологічних настанов.

Зокрема, автор підкреслює, що визнає дію «загальних економічних законів»⁵⁰. Причому історик навіть подає певну квінтесенцію їхньої дії на українських обширах першої половини XIX ст. «Торгово-промисловий капітал, уміщений у межі кріпосного господарства, – ось формула передкапіталістичної фабрики», – наголошує О.Оглоблин⁵¹.

Проте він тримається думки, що «історичний розвиток України в першій половині XIX ст.» суттєво ускладнює цю загальну схему⁵². Це виявилось в побутуванні, змаганні та взаємодії різних форм промисловості на українських землях, що набували незвичайної самотності в багатьох конкретних випадках.

Але вирішити цю проблему О.Оглоблин намагається традиційними позитивістськими інструментами – співставленням статичного і динамічного стану того чи іншого явища. «Взаємодія кріпосного господарства та передкапіталістичної фабрики була досить складною, заплутана надмірною індивідуалізацією місця, часу та виробництва, не залишалася незмінною, а безперервно змінювалася. Дилема: сільське господарство – «фабричність» була, за сутністю, тільки зовнішньою, теоретичною оболонкою, яка приховувала справжню суть цікавого економічного конфлікту. Необхідно *спершу встановити статичну* (в певних умовах) *взаємодію* двох економічних форм, *а потім уже простежити їхню динамічну боротьбу* (курсив наш. – Авт.)», – зазначає вчений⁵³.

Така заувага історика вельми нагадує відомі ідеї одного із фундаторів позитивізму Огюста Конта про соціальну статистику й динаміку⁵⁴.

О.Оглоблин підкреслює і домінуючу вагу «м а т е р і а л ь н о г о (розбив О.Оглоблина. – Авт.) значення кожного факту»⁵⁵. Але автор не абсолютизує цю методологічну вимогу в сенсі представлення тотального соціального антагонізму та класової боротьби. Ці мотиви простежуються десь на другому, а то й на третьому плані його студії.

Наприклад, він досить прихильно й об'єктивно коментує умови життя й праці робітників середини 1850–х років на заводі у Городищі на Черкащині, хоч і тлумачить це явище як виняткове⁵⁶.

Однак, навіть з урахуванням означених постулатів концептуальні і, особливо методологічні засади цієї монографії залишалися досить невиразними. Вони були певною комбінацією позитивістських настанов, що сполучалися з деякими матеріалістичними канонами щодо трактування минувшини, зокрема економічної історії.

М.Слабченко у своїй рецензії на зазначену працю О.Оглоблина слушно зауважив, що авторська теза про «господарську автономію України» повисає в повітрі⁵⁷. Причому рецензент вважає, що ця прогалина зумовлена кількома причинами.

Зокрема, він вказує на відсутність вступного екскурсу до вказаної монографії, який мав би представити передісторію економічного розвитку українських земель до XIX ст.

Водночас рецензент обстоює тезу, що єдність «української господарки в межах дніпровського водозабору» зв'язується чорноморськими центрами, тобто природними й соціокультурними чинниками⁵⁸. Відтак М.Слабченко практично вказує на відсутність засадної ланки в історичній концептуалізації О.Оглоблина, яка конче необхідна для організації та потрактування фактографічного матеріалу в українському масштабі.

Зазначимо, що схожу оцінку щодо цієї тези О.Оглоблина, хоч і в загальному позитивному контексті, висловив і Д.Багалій. Останній уважав, що автор запропонував «ап'юрірно правильну думку», але її «треба буде доводити й фактично»⁵⁹.

Якщо взяти до уваги те, що монографії О.Оглоблина з'явилися на зорі ери масової історії в національній історіографії та зростаючий тиск радянських ідеологічних

канонів, то незавершеність, почасти суперечливість концептуальних побудов у студіях тогочасних істориків видається вповні природною. Адже евристична стадія підготовки перших візій масової історії в українському історіописанні майже повністю співпала з фазою первісної концептуалізації, що суттєво обмежувало інструментальні можливості вчених!

Варто згадати і про те, що обидві монографії О.Оглоблина, опубліковані 1925 р., первісно планувалися як шеститомна серія взаємопов'язаних студій. Проте вони побачили світ із значним запізненням і не в запланованій послідовності (перша і третя за хронологією)⁶⁰.

Більше того, праця про кріпосницьку фабрику (друга за хронологією), так і не була видана в 1920-х роках. Наклад цієї доповненої й переробленої монографії, надрукований 1931 р., був знищений радянською цензурою⁶¹. Всі три монографії О.Оглоблина опубліковані тільки в мюнхенському виданні 1971 р.

Отже, був порушений не тільки загальний авторський план з публікації цієї серії монографій, а й суттєво урізані можливості О.Оглоблина внести потрібні корективи і доповнення. Чи слід за таких передумов очікувати від його праць, зрештою і від студій інших дослідників того часу концептуальної завершеності? Питання, мабуть, суто риторичне...

Зазначимо, що й сам автор розглядав означену серію праць як «дитину свого часу»⁶², тобто наголошував на її функціональному призначенні – поставити, сформулювати певні наукові проблеми й окреслити перспективні шляхи їхньої розробки.

Втім, спроби і навіть наміри щодо концептуальних перетворень з обсягу масової історії продукували інструментальні новації в царині українського історіописання 1920-х років. І останні не забарилися!

Вже у статті 1928 р. О.Оглоблин порушує питання про «витворення поняття української економіки»⁶³.

Зауважимо, що таке формулювання проблеми за своєю суттю є інструментальним, оскільки зорієнтоване на забезпечення дослідника відповідними термінологічними засобами для оперування фактографічним матеріалом, зокрема для його впорядкування та представлення.

На думку О.Оглоблина, «поняття української економіки з'являється вперше на суто-практичному ґрунті»⁶⁴. Автор уважає, що знаковою подією в цьому сенсі став протекціоністський тариф 1822 р., який суттєво обмежив український транзит.

«В історії українського господарства тариф 1822 року та нова митна політика щодо Польщі після 1830 року – це дата остаточного завоювання лівобережного ринку руським капіталом», – зазначає історик⁶⁵.

Саме тоді в суспільній свідомості вперше фіксується думка про те, що «*інтереси українського господарського терену можуть розминутися з інтересами руського капіталу* (курсив наш. – Авт.)»⁶⁶.

Така думка побутує і в інших працях О.Оглоблина. «Дослідники одноставно визнають, що перехід од 1819 до 1822 року був занадто крутий», – підкреслює автор⁶⁷.

Крім того, вчений прагне висвітлювати українське економічне життя з перспективи різних, іноді перехресних контекстів, зокрема російських та польських і

навіть загальноєвропейських впливів. Ці дослідницькі інтенції, особливо добре простежуємо в його студії про транзитну торгівлю на українських землях у першій половині XIX ст.⁶⁸

Приміром, молодий історик Кость Антипович, один з найближчих учнів О.Оглоблина⁶⁹, у рецензії на зазначену студію окреслив методологію автора в двох пунктах: 1) монографічність дослідження; 2) впровадження широких контекстів, завдяки яким «економіка України досліджується й освітлюється в аспекті економіки світової (західно-європейської)»⁷⁰.

Аналогічні дослідницькі установки споглядаємо і в розвідці О.Оглоблина про закавказький транзит та його вплив на господарське життя України в першій половині XIX ст.⁷¹

Останні, звичайно поділялися не всіма науковцями. Зокрема, близький до М.Грушевського історик Микола Ткаченко, вважав, що автор неправомірно ставить питання про «участь України як окремої одиниці в транзитному торзі»⁷², позаяк не подає переконливого фактографічного потвердження цієї тези.

Почасти ці зауваги відображали складності щодо інтерпретації явищ і процесів економічної історії українських земель, яка до 1920-х років, переважно була інтелектуальним тереном для змагання російських і польських учених. До того ж матеріали російської імперської статистики та більшість офіційних джерел XIX – початку XX ст. істотно ускладнювали виокремлення й оперування відомостями з обсягу українського господарського минулого.

Заразом закиди М.Ткаченка містили й тенденційні складові, позаяк у О.Оглоблина склалися напружені, іноді конфронтаційні взаємини з істориками зі школи М.Грушевського⁷³.

Отож, наприкінці 1920-х років питання про висунення установчої схеми економічної історії України XIX – початку XX ст. та її інструментальні компоненти набуває помітної гостроти.

Зрештою, формалізацію поняття «української економіки» О.Оглоблин проводить спираючись на кілька дослідницьких засобів.

Зокрема, він вивчає історію суспільної думки, прагне виявити певні інтелектуальні маркери, що вказують на зрушення в царині громадської свідомості. Водночас автор нав'язує компаративні масштаби висвітлення соціально-економічних процесів на українських обширах, які дозволяють уникнути однобічності в тлумаченні та репрезентації фактографічного матеріалу, нарешті подивитися на місцеве господарство як на певну цілісність.

О.Оглоблин вважає, що первісно зазначена дефініція постала виключно в територіальному розумінні. Він розглядає її в контексті колізії між «економічними інтересами *укр. територіальної буржуазії* (курсив наш. – Авт.) й тогочасним політичним станом України, що не давав змоги укр. буржуазії захищати свої інтереси від тиску з боку російської буржуазії, або (почасти) буржуазії польської»⁷⁴.

Згодом ця колізія трансформується в усвідомлення відповідних суперечностей, а відтак «десь на початку 80-х років (XIX ст. – Авт.), *проблема української економіки з'являється вже в національній формі* (курсив наш. – Авт.)»⁷⁵. Автор пов'язує

значений конфлікт з появою антиподу національної буржуазії – українського пролетаріату.

З експансією західноєвропейського, головним чином французького та бельгійського капіталу, наприкінці XIX ст., українські землі перетворюються в арену міжнародних змагань. Відтак різниця між національними економічними інтересами стає вповні очевидною, що, власне і фіксується українською суспільною та науковою думкою, в якій висувається теза про Україну як «окремий господарський терен»⁷⁶.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. «територіальна проблема української економіки», за висловом О.Оглобина, сполучається з соціально-економічними та політичними інтересами революційного руху, які нав'язують шлях до «національного визволення України»⁷⁷.

Таким чином, учений пропонує, якщо не довершену концептуальну схему стосовно української економічної історії XIX – поч. XX ст., то, принаймні її основні елементи.

О.Оглобин формулює цю конструкцію у вигляді своєрідної тріади: «територіальна економіка» – «національна форма» – «національне визволення». Попри істотне спрощення, властиве практично будь-якій версії масової історії початку XX ст., і низку апеляцій до інтелектуальних та ідеологічних компонентів марксизму, ця схема давала певні концептуальні орієнтири.

Більше того, вона відкривала солідні, як на ті часи, інструментальні можливості, позаяк дозволяла широко залучати матеріал з обсягу історії суспільної та наукової думки, культурної минувшини, зокрема для розкриття тих чи інших трансформацій колективної (класової, соціальної) свідомості. Потенційно така дослідницька пропозиція відкривала шлях для повноцінного та взаємодоповнюючого представлення українського минулого в інтелектуальній, культурній, соціальній, економічній та політичній площинах.

Відзначимо, що сам дослідник не тільки студіював історію суспільної та наукової думки, а й використовував у своїх історико-економічних студіях матеріал з соціальної і культурної минувшини, зокрема епістолярій українських поміщиків середини XIX ст.⁷⁸

Водночас схема О.Оглобина підносила принцип контексту до засадних постулатів дослідницьких практик на ниві економічної і соціальної історії України. Адже конструювання навіть вихідного концепту – «української економіки» потребувало компаративного, перехресного підходу, а часто-густо врахування найширшого, загальноєвропейського діапазону впливів, вірогідних перспектив і можливостей.

Ці концептуальні настанови автор прагнув застосувати вже у своїх працях наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років.

Приміром, перший випуск «Нарисів з історії капіталізму на Україні», який дивовижним чином був опублікований 1931 р. у розпал «викривальної кампанії» супроти О.Оглобина, мав досить промовисту назву – «Україна в суперечках міжнародної економіки й політики за першої половини XIX століття».

Зауважимо, що автор у цій праці акцентує увагу на тих передумовах, які склалися за доби континентальної блокади та Наполеонівських війн (1806–1812) і спричинилися до піднесення транзитної ролі Одеси та Правобережної України⁷⁹. «Український

транзит – то був один з основних, а для Пруссії і Австрії єдиний шлях торговельного обміну Європи з Азією (курсив наш. – Авт.), головне, єдиний шлях, яким можна було легально здобути деякі азійські й колоніяльні товари (напр., бавовну)», – відзначає історик⁸⁰.

Саме з цієї перспективи складних, суперечливих політичних та економічних міжнародних взаємин початку XIX ст. О.Оглоблин прагне окреслити побутування українського господарства, зокрема висвітлити ті зовнішньополітичні чинники, завдяки яким воно набувало самосійної ролі і значення.

Водночас автор висвітлює боротьбу польського і російського капіталу за український ринок у першій половині XIX ст. Причому він не схильний ідеалізувати жодну зі сторін цього економічного змагання, але наголошує на тих перспективах, які здобувала або втрачала українська економіка.

«...Залежність українського ринку від польської промисловости мабуть не сприяла ані розвиткові української промисловости, ані, врешті, нормальному зростові українського торгу. Проте, не слід спускати з ока й східно сусідку України – ще й в умовах невинної експансії російського капіталу на Україну протягом другої чверти XIX стол. І тут знов таки вплив польського капіталу міг забезпечити українській економіці в і д н о с н у й т и м ч а с о в у стійкість, українському економічному терені – незайманість супроти російської навали (хоч, зрозуміла річ, тут вже яскраво намічалася перспектива російсько-польського компромісу й співробітництва на терені України – п р о т и н е ї (розбив О.Оглоблина. – Авт.)), – наголошує вчений⁸¹.

Ця сентенція О.Оглоблина не тільки засвідчує його давню прихильність установчій тезі про «автономність господарства України», а й демонструє цікаві спроби віднайти засадні основи для такої концептуалізації. Недаремно історик критикує відому тезу М.Яворського про «єдиний східноєвропейський організм», який начебто відображав цілковиту «гармонію» інтересів російського й українського капіталу⁸².

Зрештою, схожі думки іноді споглядаємо навіть у популяризаторських розвідках О.Оглоблина, призначених для широкого загалу.

Наприклад, у газетній замітці про роль Донбасу в історії українського господарства автор відзначає, що до виникнення цього промислового регіону спричинилося поєднання інтересів і засобів українського, російського та західноєвропейського капіталів. Відтак О.Оглоблин стверджує, що було «розв'язано проблему донецької кам'яновугільної, металургійної та металообробної промисловости на українській землі в оточенні українського господарства й силами переважно українського робітництва (курсив наш. – Авт.)»⁸³.

Заразом вчений наголошує, що українські землі розглядалися російським капіталом не тільки як ринок сировини, збуту, а як транзитна територія, ба навіть своєрідний плацдарм у боротьбі за Близький Схід⁸⁴. Більше того, він вказує на взаємозалежність імперської зовнішньої політики й інтересів російського капіталу у близькосхідному регіоні, зокрема окреслює становище українського господарства в контексті означених змагань.

«1820-ті роки – доба важкої боротьби російського капіталу на обох театрах (турецькому й перському) близькосхідного фронту – характерні саме політикою замирення флангів (польсько-українського) й кавказького (українсько-кавказького).

Митна політика щодо Польщі, одеське порто-франко, одесько-закарпатський транзит – ось ланки цієї системи. 1830-ті й 1840-ві роки, надто після Туркменчайського, Андріяннопольського та Ункяр-Іскелеського трактатів – *доба великої переваги російського капіталу на Близькому Сході – відбилися змінами в митній політиці щодо Польщі й скасування закавказького транзиту*. 1850-ті роки (після 1848 року) – *доба кризи й поразки російського капіталу на Близькому Сході – знову позначилися змінами в митній політиці на Україні* (курсив наш. – Авт.)», – зазначає О.Оглоблин⁸⁵.

Варто наголосити, що витлумачення пріоритетів зовнішньої політики імперії Романових у ХІХ ст. на Близькому Сході (і не тільки!) як просування відповідних інтересів національного капіталу було досить популярним у російському історіописанні початку ХХ ст. Зокрема, такої дослідницької установки тримався відомий російський історик-марксист Михайло Покровський⁸⁶.

Однак, на відміну від таких академічних устремлінь О.Оглоблин прагнув не стільки пояснити соціально-економічну вмотивованість російської зовнішньої політики, скільки показати на її тлі становлення і функціонування «українського господарського організму». Власне, автором був обраний цікавий ракурс висвітлення історії української економіки, який дозволяв наповнити новим змістом концептуальну схему про її автономний розвиток.

Попри домінування історико-економічної проблематики в творчості О.Оглоблина впродовж 1920-х – на початку 1930-х років учений мав неабиякі зацікавлення і в інших галузях української минувшини. Щоправда останні ледь-ледь проступали в його спорадичних розвідках або взагалі лишалися прихованими для широкого академічного загалу з огляду на зростаючий тиск ідеологічних канонів радянського тоталітарного режиму.

Втім, достеменно відомо про сталі та розгалужені інтереси вченого на ниві української історіографії.

Наприклад, уже його промова 1921 р. про М.Драгоманова, оприлюднена 1996 р. київським істориком І.Вербою, свідчить про солідну підготовку молодого дослідника. Адже автор не тільки досить вдало і точно схарактеризував інтелектуальне становище М.Драгоманова в українській політичній думці, а й висловив слушне міркування про складність та багатогранність світогляду цього мислителя⁸⁷.

Якщо згадати розвідку О.Оглоблина про автора літопису Самовидця⁸⁸, його лекції та підготовчі матеріали з української історіографії, написані протягом 1920-х – 1930-х років, які докладно висвітлені в цікавій монографії І.Верби⁸⁹, то стає очевидним, що вчений мав далекосяжні наміри.

Тим більше, що вони сполучалися з його честолюбними планами створити на базі Історичного семінару вищого типу при Київському ВІНО власну школу на теренах українського історіописання⁹⁰. Учений навіть присвятив свою монографію про передкапіталістичну фабрику «Семінару економічної історії України», яким він керував⁹¹.

Водночас наукові інтереси О.Оглоблина обіймали джерелознавство, археографію і, особливо генеалогію⁹². Проте останні залишилися практично нереалізованими в його опублікованих студіях за радянської доби.

Більше матеріалу для відтворення історичних поглядів О.Оглоблина надають його розвідки, присвячені політичній історії України другої половини XVII – першої половини XVIII ст.

Зацікавлення вченого політичною минувиною Гетьманщини протягом 1920-х років виглядають як епізодичні. На перший погляд видається, що вони побутують на маргінесі його наукових праць.

Утім, ці враження, які постають під впливом прочитання студій О.Оглоблина з української економічної історії, є оманливими. Дослідницькі інтенції, представлені в одній з його розвідок, виказують несподіваний розмах у постановці питання щодо історії української політичної думки XVII–XVIII ст.

Автор не тільки критикує надмірну зацікавленість народними рухами, яка заступала попередній українській історіографії інші явища та процеси, а й вважає, що такі наукові пріоритети спотворили загальну палітру минувины, зокрема добу Руїни. «У цьому історіографічному хаосі гинули надзвичайно важливі моменти. Особливо не пощастило державній думці, яка втрачує в писаннях істориків Руїни свою невідмінну тяглість та закономірність, одривається від конкретних обставин соціальної економіки. Щоб правдиво зрозуміти ту епоху, неодмінно *треба зв'язати Руїну з одного боку – з революційними часами Хмельниччини, з другого боку – з добою Мазетинського ренесансу, господарчого та культурного* (курсив наш. – Авт.); треба з хаотичного матеріалу виділити окремі процеси; в тій невиразній купі «людей Руїни» роздивитися живі обличчя діячів тогочасної України, вивчити їхнє громадське й особисте життя на тлі великих подій того часу», – стверджує О.Оглоблин⁹³.

Зауважимо, що таке формулювання і розуміння проблеми виявляє справжній масштаб наукових зацікавлень історика в царині української політичної історії. Відтак нібито побіжні сюжети щодо основної тематики студій О.Оглоблина, що постали, здавалося як побічний продукт його архівної евристики, демонструють не тільки певну симптоматичність, а й послідовність авторських задумів.

Яка ж сюжетна спрямованість розвідок О.Оглоблина з української політичної історії?

Діяльність «старого дорошенківця» (прибічника гетьмана Петра Дорошенка) Михайла Вуяхевича–Височинського⁹⁴. Перемовини стародубського полковника Михайла Миклашевського з литовським магнатом Михайлом Казимиром Коцелом у 1703 р. щодо об'єднання України як Великого князівства Руського з Польською Коронаю та Литвою⁹⁵. Справа сотника Дмитра Дарагана 1728–1729 рр., який на польському Правобережжі згадував про часи Б.Хмельницького та його плани щодо утворення Соборної України⁹⁶.

Зрештою, низка студій про «ханського гетьмана» Петрика (Петра Іваненка) та його договір з Кримом 1692 р.⁹⁷

Отож, навіть звичайний перелік сюжетів розвідок О.Оглоблина з обсягу української політичної історії другої половини XVII – першої половини XVIII ст. є досить промовистим.

Ще яскравіше дослідницькі устремління простежуються в авторських інтерпретаціях та коментарях.

Зокрема, згадані вище контакти М.Миклашевського О.Оглоблин тлумачить в контексті тих господарських, культурних і політичних інтересів лівобережної старшини, які нав'язували їй шлях до традиції, що склалася ще за часів І.Виговського та Гадяцької угоди 1658 р. «*Одрив од Москви й спілка (або федеративна злука) з Литвою й Польщею*, утворення міцної політичної організації на території між Балтикою й Чорноморщиною, нейтральної в російсько–шведській борні, – *це був як на ті часи єдиний вихід* (курсив. – *Авт.*) з того становища, що в ньому опинилася Україна», – відзначає історик⁹⁸.

Та найповніше історичні погляди О.Оглоблина виявляються в його студіях про повстання Петрика (Петра Іваненка).

З–під пера історика він постає як «репрезентант і оборонець української політичної думки, спадкоємець давньої політичної традиції»⁹⁹. Більше того, О.Оглоблин свідомо наголошує на домінації політичних аспектів у створенні образу цієї історичної постаті, позаяк попередні дослідники акцентували увагу на «соціальному характері справи Петрика»¹⁰⁰.

Натомість історик обстоює думку про антимосковське спрямування повстання Петра Іваненка¹⁰¹.

Заразом він акцентує увагу на загостренні «класової боротьби» в Україні–Гетьманщині наприкінці XVII ст. За таких соціальних передумов сподівання Петрика на повстання поспільства, уважає О.Оглоблин, відвернули від нього більшу частину української старшини¹⁰².

Однак, найголовнішу роль автор відводить політичним комбінаціям «ханського гетьмана», в яких він убачає поєднання двох державницьких ідей. «Історія державної думки за доби “другої української держави” зформулувала дві основні ідеї державного будівництва України: ідею князівства Руського, що протягла традицію давньої Руської держави, – й нову порівнюючи ідею Війська Запорозького (як державної організації України), що її утворила була революційна доба, хоч коріння її сягають глибше (розбив О.Оглоблина. – *Авт.*). За часів Хмельницького маємо змагання цих двох ідей, власне тих двох суспільних верстов, що були творцями й репрезентантами тих ідей», – підкреслює вчений¹⁰³.

Зазначимо, що визначення окремих соціальних верств як носіїв певних ідей чи ідеалів державного устрою, не тільки виказує появу неромантичних мотивів у творчості О.Оглоблина, а й нав'язує певні аналогії з працями В.Липинського.

Передусім, простежується вплив його відомої студії «Україна на переломі 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII–ім столітті», зокрема щодо потрактування державницької традиції давньої Русі за доби Хмельниччини¹⁰⁴.

За автобіографічним свідченням О.Оглоблина, він познайомився з цієї працею ще 1922 р.¹⁰⁵

Почасти про масштаб впливу В.Липинського можемо судити з авторської зауваги, поданої в розвідці 1926 р. «Наукове дослідження української ідеології в середині XVII сторіччя спричинилося до справжньої революції в нашій історіографії (курсив наш. – *Авт.*)», – зазначає історик¹⁰⁶.

Відзначимо, що О.Оглоблин навіть у передмові редактора до «Нарисів української історіографії за доби феудалізму й доби капіталістичної» Д.Багалія, підписаній 1 липня страшного 1933 р., все ж таки вказує на помилкове включення В.Липинського до «польсько-української» школи. Заразом він наголошує, що цій праці бракує оцінки «т. зв. “державницької школи” В.Липинського»¹⁰⁷, хоч і мотивує це методологічними й ідеологічними хибами Д.Багалія як колишнього «буржуазного» історика.

Отже, інтелектуальні орієнтири, окреслені В.Липинським в «Україні на переломі», сприймалися О.Оглоблиним значною мірою.

Невипадково у статті про угоду 1692 р. автор не тільки покликається на зазначену монографію¹⁰⁸, а й прагне поширити дослідницькі підходи В.Липинського на новий фактографічний матеріал. Вірогідно, саме в цьому напрямі варто шукати витoki дослідницьких інтенцій О.Оглоблина щодо студіювання політичної історії України, зокрема його наміри простежити і пов'язати традиції української політичної думки від Хмельниччини до Мазепинського ренесансу.

Та повернемося до авторських текстів. За доби Б.Хмельницького пошуки компромісних варіантів, які б сполучили шляхетський проект Великого князівства Руського з козацько-старшинською ідеєю Війська Запорізького, на думку О.Оглоблина, були практично неможливі¹⁰⁹.

Втім, з плином часу шляхетський проект поступово втрачає свою соціальну основу. Заразом істотно змінюються зовнішньополітичні обставини та й саме внутрішнє буття України-Гетьманщини. Відтак шляхетська ідея відроджується і трансформується, але набуває вже іншого змісту.

«Нова орієнтація української політики – на Крим і Туреччину – пізніше зв'язана була з відновленням колишньої шляхетської ідеї – князівства Руського (курсив наш. – Авт.). Її вбачаємо в організації князівства Малої Росії й України за Ю.Хмельницького. Але лишилася сама форма: зміст ідеї був вже цілком відмінний. Ідея відірвалася була від свого соціального ґрунту, перетворилася на і д е ю м а н д р і в н у (розбив О.Оглоблина. – Авт.), на знаряддя турецько-татарської політики на Україні», – стверджує історик.¹¹⁰

З такої перспективи договір Петрика з Кримом 1692 р. постає вже не тільки як спроба визволити й об'єднати Лівобережну і Правобережну Україну¹¹¹, а й як пошук компромісної формули, яка б сполучила дві традиції національної політичної думки. Її вчений знаходить у пунктах означеної угоди, яка визначає майбутній державний устрій України як «Князівство Київське та Чернігівське з усім Військом Запорозьким і народом Малоросійським»¹¹².

Ця констатація дозволяє автору оцінити договір Петра Іваненка з Кримом як «кільце того ідеологічного ланцюгу, що пов'язав добу Мазепинського ренесансу з далекими вже, але славними часами старого Хмельницького й Дорошенка (курсив наш. – Авт.)»¹¹³.

Зауважимо, що серія розвідок О.Оглоблина про Петрика перевидавалася наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років кілька разів. Знаний дослідник історії Гетьманщини Микола Петровський розглядав ці праці як «цінний вклад в українську

історіографію», хоч і закидав автору низку прогалин щодо архівної евристики та використання опублікованих джерел¹¹⁴.

Зрештою, студії про повстання Петрика та угоду 1692 р. надихнули завжди досить обережного та стриманого, схильного опиратися на достовірні джерела О.Оглоблина до занадто широких висновків, узагальнень і припущень з обсягу історії української політичної думки другої половини XVII – початку XVIII ст.

Зокрема, він досить своєрідно коментує вплив повстання Петрика та його державного проекту на українську політичну думку Мазепинської доби. «На початку XVIII в., за часів Мазепи й українсько-шведського союзу, ще побачимо останні відгуки цієї ідеї, власне комбінацію двох ідей. Проте *катастрофа 1709 року зруйнувала ідею Руського князівства. І конституція 1710 року і договір з Кримом 1711 року остаточно перемогли ідеї Війська Запорозького ствердили* (курсив наш. – Авт.)», – відзначає історик¹¹⁵.

Більше того, в одній із розвідок О.Оглоблин припускає можливу участь гетьмана І.Мазепи в акції Петрика. «*На меті було скласти угоду з Кримом і за кримською допомогою вибитися з-під московської зверхності, вийти з антитурецької коаліції, добитися кращих умов за-для українського торгу на Чорноморщині, утворити самостійну Українську державу* (курсив наш. – Авт.)», – підкреслює вчений¹¹⁶.

В іншій статті він навіть висловлює думку про ту чи іншу імовірну роль Петрика в політичних заходах П.Орлика після смерті І.Мазепи¹¹⁷.

Цікаві зауваги щодо української політичної історії споглядаємо і в інших студіях О.Оглоблина.

Зокрема, автор досить прихильно коментує французькі проекти щодо утворення на українських землях двох держав під протекторатом Наполеона¹¹⁸. В аналогічному сенсі він відгукується і про плани впливової пруської партії Бетмана–Гольвега за доби Кримської війни (1853–1856) щодо поділу Російської імперії й створення «самостійної Української держави»¹¹⁹.

Зазначимо, що ці припущення, коментарі і відгуки в працях О.Оглоблина є показовими для розуміння еволюції його історичних поглядів та світосприйняття.

З одного боку, вони свідчать, що автору ставав затісний позитивістський ідеал науковості, притаманний для більшості його праць, написаних протягом 1920-х років.

З іншого боку, наведені сентенції наближають ученого до неоромантичного ототожнення історичної особи з речником певної суспільної ідеї (ідеалу), зокрема нав'язують ідеологічний зв'язок низки постатей з державницькими традиціями української політичної думки другої половини XVII – початку XVIII ст.

Власне, студії О.Оглоблина написані впродовж 1920-х – на початку 1930-х років виявляють два цікаві інтелектуальні пласти в стилі мислення історика.

Передусім, споглядаємо нежорстке, але детерміністське представлення соціально-економічної візії масової історії, що сполучала як позитивістські канони (органіцизм, суворота каузальність, документалізм, акцентування уваги на статичному й динамічному стані суспільства), так і деякі вимоги марксистської методології (матеріалістичне тлумачення історичних фактів, домінація економічних законів).

Згодом у студіях з політичної історії Гетьманщини, принаймні в друкованих працях ученого, з'являються неоромантичні елементи (співвіднесення ролі окремих

соціальних верств з певними державними ідеями, потрактування історичної ролі окремих осіб як репрезентантів або виразників суспільних ідеалів) тощо.

Таке сполучення економічно-соціальної конструкції масової історії з неоромантичними устремліннями у царині політичної минувшини видається досить оригінальним. Київський історик І.Верба пропонує для означення цих інтелектуальних шарів в історичних поглядах О.Оглоблина термін «державницький націонал-марксизм»¹²⁰.

Проте поєднання різних стильових елементів у творчості цього історика видається складнішим. Це виявляється навіть в історико-економічних студіях О.Оглоблина, зокрема в його розвідці про поняття «української економіки». Адже провідним критерієм формалізації цієї дефініції є реакція суспільної свідомості на певні економічні явища та процеси на українських обширах.

У широкому сенсі цей підхід дещо нагадує (і не більше!) фіксацію результатів соціальної діяльності у світі ідей, тобто тлумачення певних понять як своєрідних маркерів культурної свідомості, що нав'язує певну схожість з неокантіанством.

Ці дослідницькі устремління, вочевидь обіцяли у найближчому майбутті перетворення позитивістського органіцизму й економічного детермінізму О.Оглоблина в якусь із стильових версій соціологізму з багатоплановим і добре структурованим представленням минувшини з широкими інструментальними можливостями щодо студіювання культурної, соціальної й інтелектуальної історії України. Адже до соціально-психологічного потрактування «органічної цілісності» як самостійної реальності з власною колективною свідомістю в текстах історика залишалось кілька невеликих кроків!

Врешті-решт, і сам учений згадував, що в ті часи «відчувалося *прагнення синтези* (курсив О.Оглоблина. – *Авт.*), робилися навіть поважні спроби її...»¹²¹.

Та не так сталося, як гадалося! На зламі 1920-х – 1930-х років відбувається швидке утвердження радянської тоталітарної системи, яка розпочала систематично «зачищати» культурний та інтелектуальний ландшафт, зокрема впроваджувати квазімарксистські стандарти науковості, «пролетарсько-селянські» норми соціального і культурного буття тощо.

У полоні радянського гранд-нарративу

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років О.Оглоблина та низку інших українських учених (О.Гермайзе, М.Слабченка, М.Яворського) уже таврують в науковій періодиці як «псевдомарксистських істориків»¹²².

Проте арешт О.Оглоблина у ніч з 18/19 грудня 1930 р. спершу був пов'язаний зі справою його шурина О.Фролова, якому органи ДПУ УСРР закидали «контрреволюційну діяльність»¹²³.

Після кількомісячного ув'язнення історика звільнили. Далєбі все закінчилося начебто «добре»...

Втім, уже навесні 1931 р. розпочалася кампанія з «критичної перевірки» його наукової творчості. Ці найчорніші сторінки в біографії видатного українського історика відображають масштабний процес народження радянського гранд-нарративу, зокрема його переходу від прихованої фази до повсюдного домінування.

На відміну від 1920-х років – десятиліття революційного романтизму, протягом якого все ж таки побутувала певна версіальність соціогуманітаристики, зокрема в історіописанні, на початку 1930-х років складалася «нова радянська обрядовість», що підміняла елементарні вимоги й стандарти науковості.

Вона нав'язувала універсальні еталони «виробництва» наукової продукції, пов'язані зі спотвореним і гіпертрофованим технократичним стилем керівництва партійної та радянської еліти. Відтак інтелектуальна діяльність уподібнювалася до матеріального, валового виробництва з догматично окресленою «технологією».

Недаремно її стали означувати та вимірювати формалізованими кількісно-якісними показниками, які відтоді стали повсюдно домінувати в науково-дослідних планах, звітах і проєктах. Тож наукову творчість звели до бухгалтерських документів з відповідними ідеологічними акцентами. Зокрема, витворився спеціальний механізм академічної бюрократії, який тотально обраховував у відповідних колонках чисел і параметрів – кількість запланованої й опублікованої «продукції» (монографій, статей, рецензій, газетних заміток), видавничі аркуші, перелік актуальних тем з вказівками щодо їхньої практично-політичної та науково-теоретичної значимості, інтенсивність агітаційних, популяризаторських та пропагандистських заходів і т.п.

За такими підрахунками й документацією, власне зникла неповторна творча індивідуальність радянського вченого та самобутній інтелектуальний візерунок його праць.

Водночас уводився своєрідний ритуальний канон, який став нормативною складовою радянської академічної культури, ба навіть тотальним регулятором індивідуальної творчості кожного історика.

Останній складався з низки елементів і розпочинався з апеляцій до вищих авторитетів (класиків марксизму-ленізму, праць радянських керівників, рішень партійних форумів і т.п.) у вигляді цитування «крилатих висловів».

Потім апіорно постулювалася низка ціннісних визначень стосовно предмета чи об'єкта наукових студій, суб'єкта пізнавального процесу або колег по фаховому цеху (учених–попередників і сучасників) за принципом бінарної ідентифікації: «свій» (пролетарський, соціалістичний) – «чужий», точніше ворожий (буржуазний, дрібнобуржуазний, націоналістичний, дворянський, монархічний, контрреволюційний і т.п.).

На підставі цієї установчої ціннісної, або точніше ідеологічної ідентифікації обиралася певна «дослідницька стратегія»: *апологетична* у випадку позитивної, тобто «своїї» належності; *викривально-звинувачувальна* у разі констатації інакомислення, що незаперечно тлумачилося як «чуже» і «вороже»; *виправдувальна*, якщо в історичному явищі, процесі чи особистості відшукувалися достатні «прогресивні» риси (наприклад, цар Іван IV як «великий і мудрий» будівничий централізованої Російської держави і т.п.).

Відповідно до обраного типу «стратегії» вибудовувалася й певна система аргументації, яка часто–густо була або виключно позитивною, або повністю негативною з невеликими косметичними домішками.

Зауважимо, що навіть обережно збалансована аргументація за принципом «pro et contra» (за і проти) в студіях тогочасних істориків виглядає як дивовижний виняток, який підкреслює незвичайне й абсолютне всевладдя радянського гранд-нарративу.

Нарешті, головна лінія аргументації залежно від наукової ерудиції, фахової підготовки, а іноді від ідеологічних фантазій автора лише стверджувала той чи інший вердикт, намічений в установчих тезах студії. Останній, як правило, пов'язувався з вищими догматами «ідеологічної віри» – провідними положеннями марксизму-ленінізму (формаційний поділ, базис і надбудова, матеріалістичне розуміння історії, класова боротьба і т.п.), до яких редуційно зводилося все розмаїття світу історії.

Ця система «радянської обрядовості» добре пристосовувалася до змін партійного курсу, ідеологічних кампаній, політичних «чисток» і т.п.

Власне, гранд-нарратив за сталінських часів вирізнявся надзвичайним динамізмом. Він повсякчасно реагував на політичні реалії країни Рад, був зорієнтований на боротьбу з різноманітними «ворогами» й «ухилами», безперервне викриття «непролетарських» чи «антирадянських» явищ, врешті-решт на продукування певних моделей соціальної поведінки, радянських стереотипів і міфів.

Взагалі великий радянський текст освячував і поширював домінуючі соціальні, культурні й освітні практики, яких потребував тоталітарний режим. Він не тільки вихолощував і нівелював творчість учених під єдиний взірєць, а й примушував академічну спільноту «грати в науку» за ідеологічними правилами.

Недаремно наукова полеміка навколо актуальних проблем досить швидко перетворилася в «дискусії», які нагадували жонглювання казуїстичними і схоластичними висловами. Адже опоненти (принаймні, формально) змагалися за ідеологічне визнання. Тому сенс дискусії зводився до відповіді на питання: яка з конкуруючих концепцій (або позицій) більше чи менше відповідає догматичним канонам марксизму-ленінізму, що тлумачилися в світлі поточної партійної політики.

Така полемічна установка продукувала суцільну ідеологічну мімікрію, перманентне апелювання й пристосування до «авторитетів» і «догматів», які час від часу змінювалися або набували нової ідеологічної «якості» під час чергової урядової кампанії. Відтак ідеологічним антуражем були змушені прикриватися і справжні дослідники, і звичайні невігласи від науки.

Отож, ідеологічна формалізація матеріалу за класовою ознакою та принципом партійності вихолощувала інтелектуальну сутність їхніх праць. Волею-неволею створювався ефект «зачарованого кола», в якому не тільки працював, а й фізично існував радянський учений-гуманітарій, зокрема історик.

У межах цієї чорно-білої логіки здійснювалися «дивовижні відкриття» та дозволялися масові, безпрецедентні і кричущі суперечності, якими часто-густо рясніли перші сторінки монографій та наукових статей. Утім, слідування нав'язаним правилам цієї «гри» давало науковцям бодай крихту надії зберегти своє соціальне й професійне становище, а в сталінську добу – саме життя!

Загалом адянський гранд-нарратив постулював універсальне телеологічне представлення минувшини східного слов'янства з футуристичною і мінливою (в залежності від поточних партійних установок!) перспективою «світлого комуністичного майбуття». Проте радянська історична наука, попри позірну

декларативність інтернаціоналізму, так і не стала такою за своєю сутністю, позаяк дедалі більше спиралася на традиції великодержавного російського історіописання¹²⁴.

Останні стали домінуючими у другій половині 1930-х років після остаточного ідеологічного розвінчання та «викриття» російської історичної школи М.Покровського, яку, зрештою, визнали «немарксистською».

За влучним висловом Б.Крупницького, саме в той час «перемогла течія, що стреміла до звеличення властивої Росії: російський народ мав віднині з волі партії бути провідним народом, народом – вождем в рамках Советського Союзу. Йому передана була честь бути прапороносцем революції і комунізму та рішачим фактором в культурному житті Східної Європи»¹²⁵.

За таких соціокультурних умов та ідеологічних вимог історики з «національних окраїн» СРСР опинилися на маргінесі наукового життя. Більше того, вони були змушені копіювати чи наслідувати радянзовані російські «інтелектуальні» взірці, які фактично встановлювали припустимі межі представлення національної історичної проблематики.

«Це вимагало великої й небезпечної еквілібристики, великого опортунізму й разом з тим великого пониження наукової й людської гідности історика», – наголошував О.Оглоблин¹²⁶.

Недаремно навіть входження вченого до ідеологічного й культурного простору радянського мета-нарративу здійснювалося за своєрідним ритуалом «спокути» уявних академічних «гріхів».

Ця процедура передбачала: «самовикриття» і зречення «помилкових» концепцій і поглядів, публічну «самокритику» власних, звісно «ворожих» або «чужих» праць у світлі «пролетарсько-селянської» етики, показову й енергійну участь у боротьбі за чистоту партійно-класових принципів та поширення марксистсько-ленінської методології і т.п. «Чим вище стояв у науці той чи інший український учений, – зазначав О.Оглоблин, – тим витонченішою й рафінованішою була його “критика й самокритика”»¹²⁷.

Цього принизливого і психологічного тяжкого «обряду самозречення» не уникнув і О.Оглоблин.

26–28 травня 1931 р. за ініціативою Київської філії Українського товариства істориків-марксистів відбулася «дискусія» про концепцію історії України професора О.Оглоблина¹²⁸. Звичайно, ідеологічний перебіг цієї «наукової» полеміки був визначений заздалегідь.

Вістря «критики» чи точніше звинувачувальний вердикт «наукової громадськості» скеровувався супроти ідей ученого про автономність українського економічного життя XVIII–XIX ст. та про роль державницької традиції в національній політичній думці за доби Гетьманщини. Відтак його схему української історії визнали «механістичною й буржуазно-націоналістичною» за ідеологічним змістом.

Сам О.Оглоблин як науковець отримав небезпечне тавро «український націонал-ліберальний струвіянець доби пролетарської революції і соціалістичного будівництва»¹²⁹.

Спершу, під час травневої «дискусії», О.Оглоблин ще намагався, хоч би частково опонувати своїм «критикам», звертав увагу на суперечності і прогалини в їхній аргументації і т.п. Та все було марно...

Згодом він збагнув безперспективність таких спроб у світлі нових «обрядових» правил гри. Адже йшлося вже не про «наукове» змагання ідей, а про саме життя!

28 листопада 1931 р. на сесії Ради ВУАН О.Оглоблин виступив з публічною заявою про визнання «своїх науково-політичних помилок», які пояснював своїм соціальним походженням і вихованням у традиціях, властивих «клясі буржуазній»¹³⁰.

Зрештою, учений був змушений сповна випити гірку чашу нового радянського ритуалу – публічної «самоспокути» уявних і реальних «гріхів», «самозречення» наукових поглядів тощо.

За кілька днів потому київський радянський і партійний офіціоз – газета «Пролетарська правда» друкує його покайну статтю «За марксо-ленінську методологію в історичній науці».

У цій газетній замітці О.Оглоблин уже повністю слідує канонам радянського гранд-нарративу. Зокрема, він прагне перекваліфікувати викривально-звинувачувальну «стратегію опонентів» на власну – виправдувальну, тобто намагається віднайти достатні підстави і пояснення причин власних «помилки» для того, щоб уникнути безапеляційного вердикту – «ворог».

«Насамперед мушу завважити, що *вибір моєї головної теми* “Історія української фабрики” і взагалі мої студії над історією господарства України я визначав свідомо як *антитезу тій “народницькій школі”*, що тоді (1919–1920 р.р.) цілком панувала в українській буржуазній історіографії і нехтувала питаннями історії української промисловости. Але *моя методологічна підготовленість до цієї важливої праці складалася з еkleктичної мішанини різних буржуазних концепцій історії господарства* (передусім Туган-Барановського й Струве) з формалістичним меншовицьким тлумаченням деяких тез Маркса. Мало того. На моїй “Історії української фабрики” яскраво позначилася відома націоналістична концепція буржуазної української історіографії, що особливо виявилася в працях Джиджори. *Наслідком того була й цілком немарксівська постава проблеми української фабрики* (курсив наш. – Авт.)...», – зазначав історик¹³¹.

Отже, визнаючи майже всі звинувачення, які закидалися йому «академічною громадськістю», він наголошує лише на ненавмисному характері своїх «помилки».

Власне, О.Оглоблин підкреслював ідеологічну чистоту своїх первісних мотивів і намірів, а потім – виявляв причини, які зумовили такі «шкідливі ухили», врешті-решт подавав їхню розгорнуту і послідовну «самокритику». Адже лише слідування такому ідеологічному канону давало єдино-можливий шанс на порятунок з горнила тогочасних партійних чисток і кампаній.

Далі автор наводить довжелезний і докладний перелік своїх «гріхів»: «Підмінюючи марксизм економічним матеріалізмом і механістичним розумінням класової боротьби, *подаючи апологетичну характеристику українського націоналізму в минулому* (прим., “Ескізи з історії повстання Петрика”), я будував певну концепцію українського історичного процесу, *концепцію буржуазно-націоналістичну*. Немарксівське розуміння феодально-кріпацької системи в моїх працях виявилось в

неправдивому протиставленні укр. дворянства і буржуазії за доби феудалізму, в певній апологетиці старої української буржуазії, в хибному підході до проблеми колоніальності України, до антиленінської концепції т. зв. “господарської автономії” України за царату, отож цілковитого протиставлення інтересів українського й російського капіталу, штучного відокремлення укр. економіки (курсив наш. – Авт.)...»¹³².

Насамкінець, О.Оглоблин накреслював перспективні «шляхи» критичного переосмислення своїх праць та підготовки нових студій у світлі «правильної» марксистсько-ленінської методології.

Схожої «стратегії» дотримується автор і у своїй розвідці-некролозі про Д.Багалія, яку вмістили 1932 р. у погромному для української історіографії числі «України»¹³³.

О.Оглоблин у стислій формі висвітлює творчу біографію академіка Д.Багалія, яку характеризує як «шлях співробітника української ліберальної буржуазії»¹³⁴.

Водночас він намагається віднайти «пом’якшувальні обставини», які б давали можливість хоч би частково «виправдати» цього історика в межах панівних ідеологічних догматів. Відтак згадуються щирі спроби Д.Багалія опанувати марксизм, але проводиться думка, що він «обрав хибний напрямок – шлях економічного матеріалізму»¹³⁵.

Ця позиція О.Оглоблина щодо висвітлення спадщини та біографії Д.Багалія пояснювалася як тривалими академічними зв’язками з академіком, так і підготовкою до друку його спадщини. Зокрема, в 1933 р. О.Оглоблин готував до запланованого (але так і неопублікованого!) 15-ти томного зібрання творів академіка Д.Багалія кілька його праць – «Історію колонізації Слобожанської України» та «Нариси української історіографії за доби феудалізму й доби капіталістичної»¹³⁶.

Зауважимо, що на початку 1930-х років навіть така куца «виправдувальна стратегія» щодо Д.Багалія виглядала як потенційно небезпечна, позаяк могла стати приводом для нових звинувачень. Тим більше, що становище О.Оглоблина за доби апогею сталінських репресій та кардинальних організаційних трансформацій української науки було досить непевним.

У цей час учений постійно змінював місце роботи: заступник директора з наукової роботи Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Шевченка у Києві (1931), директор Київського архіву стародавніх актів (1932–1934), старший науковий співробітник Історично-археографічного інституту ВУАН (1934) та Інституту історії матеріальної культури АН УРСР (1935–1937) та ін. Деякий час він узагалі мав тимчасові заробітки¹³⁷.

Певною мірою О.Оглоблин намагався хоч якось продовжувати свої історико-економічні студії, які пристосовував до потреб чергових партійних кампаній¹³⁸.

Зокрема, він брав участь у заходах з написання історії заводів та фабрик, ініційованих спеціальною постановою ЦК ВКП (б) «Про видання “Історії заводів” від 10 жовтня 1931 р. У 1932–1936 рр. учений працював як керівник спеціальної експедиції, яка вивчала промислові запаси та сировинну базу на українському Полісі тощо.

Втім, про концептуальну й інструментальну розробку економічно-соціальної версії масової історії на українських теренах довелося забути. Багатообіцяюча,

перспективна і самобутня інтелектуальна та світоглядна еволюція О.Оглоблина була гвалтовно обірвана в найцікавіший момент.

Більше того, важка психологічна атмосфера і повсюдний жах від страшного механізму сталінських репресій першої половини 1930-х років змушував учених-гуманітаріїв повністю підкоритися канонам великого радянського нарративу. Не уникнув цього і О.Оглоблин, який написав кілька «погромних» розвідок за найгіршим – «викривально-звинувачувальним» сценарієм.

Попри суцільну ідеологічну заангажованість таких текстів вони становлять певну цікавість для сучасного дослідника, позаяк виявляють інтелектуальні якості тогочасних учених у стресовій, ба навіть драматичній ситуації. Адже тодішні праці дозволяють не тільки повніше усвідомити, відчуті соціокультурні обставини 1930-х років, а й казуїстичну та суперечливу логіку радянського історіописання, зокрема походження низки тодішніх стереотипів і концептуальних настанов.

Об'єктом «наукового розвінчання» у великій розвідці О.Оглоблина стала «буржуазно-історична» школа його колишнього вчителя М.Довнар-Запольського¹³⁹.

Варто наголосити, що цю працю вченого слід розглядати як частину цинічного радянського ритуалу «спокути гріхів». Недаремно автор у короткому вступі до зазначеної статті розглядав її як один із наслідків процесу «методологічного переозброєння» та нагадав, що раніше він сам будував «буржуазно-націоналістичну концепцію українського історичного процесу»¹⁴⁰.

Передусім, О.Оглоблин у кращих традиціях радянського мета-нарративу подає установчі, оціночні характеристики-ярлики, зокрема стосовно М.Довнар-Запольського.

«Перед нами надзвичайно цікава *постать буржуазного вченого*, – пише О.Оглоблин, – багатолітнього керманіча київської університетської кафедри “русской” історії, що водночас був і основоположником нацдемієства в білоруській історіографії та одним з лідерів білоруської контрреволюції й БНР, і речником махрового великодержавництва в російській історіографії – і на професорській кафедрі і громадській діяльності в Києві (і в Москві), і *вірним учнем українського буржуазного історика* (курсив наш. – Авт.) доби промислового капіталізму Антоновича»¹⁴¹.

Відзначимо, що відразу впадає в око абсурдність наведеної дефініції, зокрема формальна суперечливість між її складовими: один із «лідерів білоруської контрреволюції» разом стає речником російського «махрового великодержавництва». Вочевидь кожен із цих компонентів формули О.Оглоблина щодо означення статусу М.Довнар-Запольського як вченого та громадсько-політичного діяча автоматично виключає інший.

Окрім того, суперечливо (як мінімум!) виглядає й третя частина цього визначення «учень українського буржуазного історика», яка незрозумілим чином сполучається з «білоруським контрреволюціонером» і «російським великодержавником»!

Почасти «логіку» такого поєднання в праці О.Оглоблина пояснює підзаголовок її назви – «До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії» та авторська заувага про необхідність «виявлення й подолання певних спроб *блокування* (курсив О.Оглоблина. – Авт.) різних буржуазних історичних напрямків»¹⁴².

Відзначимо, що вже на перших сторінках цієї розвідки споглядаємо й чимало інших, здавалося принагідних, дотичних ідеологічно-ідентифікаційних оцінок, які вказують позірну абсурдність подібного формулювання проблеми.

Наприклад, теза про блокування «великодержавної історико-економічної школи Воблого» з «фашистською (колись нацистською) історичною школою Грушевського»¹⁴³ чи «фашистську суть концепцій Грушевського, Яворського»¹⁴⁴ і т.п.

Власне, вони засвідчують, що історик повною мірою дотримується однієї з базових вимог тогочасного радянського історіописання – схематичного й ідеологічного постулювання персональної належності: «свій» – «чужий». Відтак навіть кричуща суперечливість означених положень немає будь-якого значення, позаяк вона витримана в межах відповідного ритуалу і переконливо доводить «радянській громадськості», що автор тексту є її репрезентантом, тобто – «своїм».

Яку ж систему аргументації вибудовує О.Оглоблин, щоб довести ці справді безглузді установочні оцінки?

Він обирає досить просте й «елегантне», хоч і дещо незвичайне, принаймні для текстів з обсягу великого радянського нарративу, рішення – ввести до праці концепт «легенди», який начебто побутував щодо висвітлення біографії й творчості М.Довнар-Запольського.

Такий прийом відразу надає його викладу багатозаровості, зокрема встановлює поділ між «уявним» («легендарним») та «реальним». Причому останній шар має постати у процесі «викривально-звинувачувальної» процедури дослідження.

Отож, О.Оглоблин висуває тезу про існування трьох «легенд» щодо потрактування науково-громадської діяльності М.Довнар-Запольського: 1) про його «вороже ставлення до українського питання»¹⁴⁵; 2) про «марксизм» цього вченого¹⁴⁶; 3) про політичний радикалізм як громадського діяча¹⁴⁷.

Думка про три «легенди» в творчості і біографії М.Довнар-Запольського дозволяє авторові розвідки широко та вільно залучати й цитувати різноманітні джерельні свідчення дожовтневої доби, відгуки різних осіб, зокрема очевидних «ворогів» у світлі тогочасної партійної ідеології і т.п. Відтак шарова структуризація тексту О.Оглоблина несподівано стає ефемерною, позаяк межа між «легендарним» і «реальним» майже стирається, текст несподівано перетворюється в заплутане мереживо, в якому вигадка й містифікація сполучаються з історичним буттям!

Іноді читач переглядаючи цю розвідку може загубитися в строкатому лабіринті «уявних» і «реальних» смислів, який продукує оглоблинський текст. Причому цей ефект виникає попри дуже чітко сформульовані та численні викривальні оцінки, коментарі і зауваги автора.

Приміром, О.Оглоблин наводить уривок з газетної замітки М.Довнар-Запольського, видрукуваної 8 квітня 1918 р.: «Жереб кинутий! Великий акт в житті нашого народу відбувся: Білорусь проголошена своїм тимчасовим урядом самостійною республікою (курсив наш. – Авт.)...»¹⁴⁸.

І поряд з цим читаємо авторський коментар: «Проблема блокування українського й білоруського нацистства є чергове питання української й білоруської радянської історіографії в її боротьбі проти фашизму (курсив наш. – Авт.)»¹⁴⁹. Здавалося, таке

поєднання виглядає як нереальне, майже фантастичне! Проте схожими «паралельними» смислами сповнений практично увесь текст зазначеної праці!

Загалом таке насичене цитування «ворогів» і опонентів-супротивників, а тим більше побудова тексту на засадах контраверсійного протиставлення різних смислів, помітно випадають з ідеологічного канону великого радянського нарративу. Адже тогочасні молоді адепти сталінської ерзац-версії марксизму були схильні до монологічної апологетики і лише для прикладу, вибірково та фрагментарно наводили, переважно усічені цитати з «ворожих» праць, які відразу розвінчувалися.

Імовірно, така стильова специфіка розвідки О.Оглоблина пояснюється як різницею в академічній культурі між двома генераціями радянських учених (поколінням 20-х і новим поколінням 30-х), так і становленням самого канону гранд-нарративу, який потребував різкого відмежування від попереднього історіописання. До того ж праці ідейних «ворогів» на той час лише почали вилучатися із наукового обігу і були досить добре відомі сучасникам.

Нарешті, варто зазначити, що і в розвідках інших учених, опублікованих у першому номері «Записок історично-археографічного інституту», споглядаємо досить репрезентативне цитування «чужих» і «ворожих» праць, порівняно з пізнішими текстами українських радянських істориків.

Розвідка О.Оглоблина прикметна і кількома самобутніми авторськими пасажами, які кидають світло на його історичні погляди та інтелектуальну еволюцію.

Зокрема, він досить розлого коментує відоме гносеологічне гасло «Повернення до Канта», яке циркулювало в російській соціогуманітаристиці на початку ХХ ст., зокрема серед відомих екс-марксистів (П.Струве, М.Туган-Барановський, С.Булгаков та ін.)¹⁵⁰. Ця розгорнута заувага, опосередковано, свідчить, що неокантіанські впливи все ж таки не залишилися поза увагою О.Оглоблина в 1920-ті роки!

Досить цікавою видається й авторська дефініція «наукової школи», яка складається з низки елементів: ідеологічно-політична спрямованість, методологія, організаційно-технічні моменти, техніка історичного дослідження, тактика науково-громадської діяльності, тематика студій, формальні стосунки між учителем та учнями¹⁵¹. Вона виказує тривалі авторські роздуми щодо цієї проблематики, хоч і споріднена з аналогічними визначеннями інших учених¹⁵².

Незважаючи на тотальну заідеологізованість цього тексту в ньому споглядаємо і деякі вияви прихованих симпатій О.Оглоблина.

Зокрема, він називає членів нарбутівського гуртка 1918–1920 рр. людьми «рафінованої культури й неабиякого мистецького хисту», хоч і обстоює думку, що «їх найміцніше злютовала жорстока лють (курсив наш. – Авт.) до Жовтневої революції, до робітничо-селянської України»¹⁵³.

Ця заувага є ще одним прикладом того наскільки тісно й суперечливо, пов'язане «реальне» й «уявне» (містифіковане) в розвідці О.Оглоблина.

За іронією долі на початку 1930-х років вченому як заступнику директора з наукової роботи Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Шевченка пощастило ознайомитися з приватним епістолярієм та іншими цікавими матеріалами одного з найвідоміших учасників гуртка Г.Нарбута – історика і генеалога Вадима Модзалевського¹⁵⁴.

Втім, попри шире захоплення Г.Нарбутом та його оточенням історик готує ще одну «звинувачувально-викривальну» розвідку про В.Модзалевського до другого (так і неопублікованого!) номера «Записок історично-археографічного інституту». Про її зміст довідуємося з «красномовної» назви – «З настрою буржуазної інтелігенції 1917 р. («Щоденник» та листування гетьманського історика В.Модзалевського)»¹⁵⁵.

Врешті-решт, незважаючи на низку особливостей праці О.Оглоблина про історичну школу М.Довнар-Запольського вона завершується вповні типовим «звинувачувальним вердиктом». Останній відтворює ті ж самі суперечності, які заходимо і в установчих авторських тезах. Цей «академічний» висновок навіть стилістично наслідує партійні гасла тієї доби з її військовою та казенно-офіційною лексикою (блок, фронт, ворог, боротьба, шкідництво, дворушництво, ухил і т.п.)

«Перед нами – *буржуазно-націоналістична історична школа* доби імперіалізму й пролетарської революції, що йде від нацдемівства до націонал-фашизму, – з *широким блокуванням російського великодержавництва й місцевого націоналізму (насамперед українського й білоруського), з міцною традицією дворушництва й маскування* (курсив наш. – Авт.)... Рішуча боротьба з школою Довнар-Запольського – одне з чергових завдань радянської історичної науки», – резюмує історик¹⁵⁶.

У широкому сенсі «покаянні» тексти О.Оглоблина та інших учених цієї страшної доби примушують замислитися над більш масштабною проблемою – конфліктом особистості з цинічними й безжальними канонами радянської академічної культури. Заразом вони продукують численні питання щодо культурної й інтелектуальної природи великого радянського нарративу, його нормативних та ціннісних функцій, які ще до сьогодні залишаються на маргінесі історіографічних студій.

Отож, ці «викривальні» праці істориків відображають надзвичайний психологічний злам, трагедію людської особистості і становлять ще один промовистий, страшний комплекс свідчень про злочинність радянського режиму та його культурних, освітніх та академічних практик.

Становище О.Оглоблина як ученого істотно зміцнилося тільки після його переходу до Інституту історії України АН УРСР. У цій науково-дослідній установі він працював на посаді старшого наукового співробітника з листопада 1937 р. до липня 1941 р., зокрема завідував сектором історії XIX–XX ст.

Водночас він очолює кафедри історії України в Київському (1941) та Одеському (1939–1941) державних університетах. У березні 1941 р. учений добивається перезатвердження наукового ступеня доктора історичних наук¹⁵⁷.

Такий кар'єрний прорив, здавалося відкривав широкі перспективи для реалізації творчих устремлінь. І дійсно О.Оглоблин повертається до розробки «старих» тем, зокрема до вивчення української історії другої половини XVII – першої половини XVIII ст., але, звісно в новому ідеологічному освітленні.

Міцні канони радянського гранд-нарративу наприкінці 1930-х років уже досить прискіпливо регламентували вибір сюжетів та проблематику наукової «продукції». Відтак ідея безпосереднього соціального замовлення академічній спільноті стає неодмінною складовою тогочасних дослідницьких практик.

Недаремно значна частина публікацій О.Оглоблина в цей час складається з низки популярних брошур– «агіток».

Такою, приміром, є його праця «Україна в часи Петра І», в якій обстоюється своєрідна теза, що І.Мазепа був «зрадником» не російського самодержця, а українського народу¹⁵⁸.

У схожому панегіричному тоні щодо Петра І та Росії написана і популяризаторська робота О.Оглоблина про Полтавську битву 1709 р., в якій українського гетьмана схарактеризовано як нещадного гнобителя народних мас і як «найбільшого поміщика» України¹⁵⁹.

Проте, і в більшості розвідок ученого тих часів, які кваліфікуються як наукові, цілковито домінують ідеологічні компоненти.

Зокрема, його історичний нарис про Західну Україну є зразковим наслідуванням стандартів і тодішніх кон'юнктурних вимог радянського гранд-нарративу, який забезпечував ідеологічно й освячував інтелектуально «тріумфальне визволення» Західної України восени 1939 р.

Сюжетна канва цього нарису є вкрай схематичною, схоластичною й однобічною.

Передусім, домінує теза про давні зв'язки Західної України з українським, великоруським та білоруським народами¹⁶⁰. Відтак на сторінках цієї праці споглядаємо низку канонічних елементів радянського історіописання: галицькі феодали, експлуатація народних мас, боротьба супроти монголо-татарських загарбників, польського й польсько-австрійського гніту, страшний тягар «феодально-кріпосницьких відносин», польська окупація західноукраїнських земель у 1919–1939 рр.

Вінцем цієї схематичної лінії, представлені у нарисі, є ідея звільнення Західної України за «мудрим рішенням» партії й особисто Й.Сталіна¹⁶¹.

Значно цікавішою є розвідка О.Оглоблина, присвячена проблемі «зради» І.Мазепа. Вона є досить показовою для висвітлення допустимих меж репрезентації української проблематики з перспективи канонів радянського гранд-нарративу.

Крім того, вказана праця вченого, порівняно з «агітками», вигідно вирізняється більш-менш вибудованою системою аргументації і солідним науковим апаратом.

Зауважимо, що в цій розвідці автор деталізує і пояснює власну інтерпретацію т. зв. «зради» І.Мазепа.

«Для радянської історіографії питання про зраду Мазепа повністю зрозуміле. І ми зараз уживаємо щодо Мазепа термін “зрада” – який з'явився в російських урядових актах на початку XVIII в. та був поширений у великодержавній буржуазній історіографії XIX–XX вв., але вживаючи цей термін, ми вкладаємо у нього цілковито інший зміст... У пам'яті українського народу зберігся спогад про зраду Мазепа, який хотів зрадити Україну шляхетській Польщі (курсив наш. – Авт.)», – зазначає історик¹⁶².

Отож, наведена цитата О.Оглоблина є незаперечним свідченням впливу радянського великодержавницького канону на представлення української минувшини. Адже унаслідувалася не тільки відома дефініція російського історіописання, а й концептуальне потрактування подій 1708–1709 рр., яке тільки трохи видозмінювалося. «Зрада» І.Мазепа російському царю підмінювалася «зрадою» українському народу.

Проте навіть ця вельми урізана «модифікація» дозволяла О.Оглоблину порушити питання про польську орієнтацію в політичній історії Гетьманщини, хоч і у вельми कुцому та препарованому вигляді. Автор навіть зазначає, що «на початку XVIII ст. ідеї

Гадяцької унії були надзвичайно популярні (курсив наш. – Авт.) і в українських старшинських колах і в колах польських»¹⁶³.

Та найбільшим (18 др.арк.) з опублікованих текстів О.Оглоблина наприкінці 1930-х – на початку 1940-х років, мабуть, був шостий випуск «Нарисів з історії України», присвячений українській минувшині кінця XVII – першої чверті XVIII ст.¹⁶⁴

Видання цієї праці О.Оглоблина (обсягом 20 др.арк.) планувалося на 1941 р.¹⁶⁵ Вона була частиною багатотомного (у 17 випусках) проекту української історії, який Інститут історії України АН УРСР розпочав ще 1937 р. Проте реалізувати згаданий проект пощастило тільки частково.

Тривалий час в українській радянській історіографії побутувала думка, що тільки 6 випусків «Нарисів з історії України» побачили світ: Ястребов Ф., Гуслистий К. Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. (К., 1937. Вип.1); Гуслистий К. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею: з XIV ст. по 1569 р. (К., 1939. Вип.2); Гуслистий К. Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI і в першій половині XVII століття: 60-ті роки XVI – 30-ті роки XVII століття (К., 1941. Вип.3); Петровський М.Н. Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії, 1648–1654 (К., 1939. Вип.4); Ястребов Ф. Україна в першій половині XIX століття (К., 1939. Вип.8); Лось Ф.Є. Україна в роки столипінської реакції (К., 1944. Вип.11)¹⁶⁶.

Зрештою, про шостий випуск «Нарисів» узагалі не згадували, що, мабуть мотивувалося авторством О.Оглоблина, який уважався «зрадником» та «фальсифікатором історії».

Поза межами Радянської України також припускали, що вищезгадана праця так і не була видана¹⁶⁷.

Утім, студію О.Оглоблина все ж таки надрукували, хоч і підписали до друку напередодні радянсько-німецької війни – 12 травня 1941 р. Невідомо чи був видрукуваний весь наклад цієї праці (13 тис. примірників + 70), чи його певна частина.

Ще раніше була опублікована розвідка О.Оглоблина, присвячена повстанню Петрика¹⁶⁸, яка являла собою один з підрозділів шостого випуску «Нарисів з історії України»¹⁶⁹.

Зазначені «Нариси» призначалася для широкого читацького загалу, зокрема для студентів, викладачів середніх шкіл. У концептуальному плані ця праця спиралася на концепцію «приєднання України до **царської** (виділення О.Оглоблина. – Авт.) Росії» як «меншого лиха»¹⁷⁰.

Цей концепт був базовою, вихідною конструкцією в студіях з української історії доби т. зв. «феодалізму» в радянському історіописанні кінця 1930-х – на початку 1940-х років. Зокрема, його дотримувалися практично всі тогочасні історики з Радянської України¹⁷¹.

Проте російські історики іноді ігнорували або взагалі замовчували ці «концептуальні віхи» у висвітленні українського минулого, зокрема обмежувалися лише вказівками на піднесення могутності Російської держави у середині XVII ст. за рахунок приєднання Лівобережної України.

Прикметною у цьому сенсі є критичні застереження, подані в рецензії О.Оглоблина на посібник «В помощь изучающим историю СССР», виданий 1941 р. за редакцією члена–кореспондента АН СРСР А.В.Шестакова.

«...Автор чомусь випускає з ока концепцію “найменшого лиха” (хоч вона викладена в ухвалі журі урядової комісії по конкурсу на кращий підручник для 3 і 4 класів середньої школи по історії СРСР), замінюючи її невиразним поняттям “самого надійного виходу” (курсив наш. – Авт.) для українського народу (стор. 282)”. Слід було ясніше показати значення цього приєднання, дати йому виразнішу оцінку, бо не можна забувати, що Україна тоді приєднувалася до **царської** (виділення О.Оглоблина. – Авт.) Росії», – відзначає О.Оглоблин¹⁷².

Такий надзвичайно обережний тон рецензента щодо праці російських колег, а ще більше його «аргументація» – посилення на «ухвалу урядової комісії», яскраво демонструють становище українського історика в радянському історіописанні. Крім того, О.Оглоблин вказує на низку кричущих фактографічних помилок і перекручень на сторінках цієї праці, які, здавалося безперечно мають поставити під сумнів її наукову та дидактичну вартість.

Утім, у світлі тодішніх канонів радянського гранд-нарративу ці зауваги не мають істотного значення. Це усвідомлює і сам рецензент, який наголошує на несуттєвому, тобто другорядному характері помічених недоліків.

Натомість для істориків, які представляли «національні окраїни» СРСР, зокрема для О.Оглоблина, обстоювання навіть таких куцих «концептуальних віх» було досить важливим, оскільки саме вони окреслювали припустимі межі репрезентації української проблематики у великому радянському нарративі. Власне, йшлося про хоча б мінімальне «дозування» всіляких «прогресивних» запозичень і впливів, які Україна отримувала від нестримного історичного «поступу» великого східного сусіди.

Приміром, у «Нарисах» О.Оглоблин, спираючись на концепцію «меншого лиха», висловлює думку про спробу царської Росії перетворити українські землі в «свою колонію», про «традиційну колоніальну політику на Україні»¹⁷³ і т.п.

Такі міркування наштовхують на певні аналогії з текстами О.Оглоблина зразка 1920-х років, в яких йшлося про економічну політику Росії. Проте, автор свідомо уникає цих небезпечних моментів і наголошує на класовому, а не національному характері колоніального визиску¹⁷⁴.

Цікаво подивитися як історик висвітлює сюжети з української політичної історії кінця XVII – початку XVIII ст., зокрема ті, які були предметом його наукових студій наприкінці 1920-х років.

Наприклад, повстання Петрика він розглядає в контексті опозиційних настроїв козацької старшини щодо антитурецької коаліції, в якій брав участь гетьманський уряд І.Мазепи. О.Оглоблин висловлює думку, що і сам гетьман не був її прихильником¹⁷⁵.

Водночас автор убачає причини виникнення цієї опозиції у боротьбі за «з а б е з п е ч е н н я п о л і т и ч н и х п р а в с т а р ш и н с ь к о ї а р и с т о к р а т і ї» (розбив О.Оглоблина. – Авт.)¹⁷⁶. З такої перспективи подається й оцінка угоди П.Іваненка з Кримом 1692 р.

«Якщо відкинути пустопорожню фразеологію про “вольное государство” й “обопільність” зобов’язань, стане цілком ясно, що договір цей мав на меті, за

військовою допомогою Криму, *відірвати Україну від Росії й, прилучивши Україну до антиросійської коаліції*, поставити її в цілковиту залежність од Криму і, звичайно, Туреччини. – пише О.Оглоблин. – Разом з тим, зрозуміло, що Україна, позбавлена допомоги Росії, більш того, поставлена до неї у вороже становище, рано чи пізно неминуче потрапила б у залежність од шляхетської Польщі. Ось така була політична (розбив О.Оглоблина. – *Авт.*) суть договору 1692 року»¹⁷⁷.

Почасти такий виклад О.Оглоблина нагадує його жонглювання «уявними» і «реальними» смислами у «викривальній» розвідці про М.Довнар-Запольського, тобто спробу крізь цитування чи переказ документів донести до свідомості читача завуальовані відомості.

Зрештою, Петрик розглядається автором як «агент с т а р ш и н с ь к о ї (розбив О.Оглоблина. – *Авт.*) опозиції», а його політичні мотиви тлумачаться в соціальному (класовому) сенсі¹⁷⁸.

Подібним чином О.Оглоблин висвітлює і перемовини М.Миклашевського 1703 р. з литовськими магнатами. Більше того, він наголошує, що вони мали «*забезпечити класовий союз* (курсив наш. – *Авт.*) української старшинської аристократії і литовсько–польської магнатерії»¹⁷⁹.

Очевидно, що така підміна політичних, національних аспектів тотальною соціальною, точніше класовою мотивацією проходить рефреном крізь увесь авторський текст.

Та попри дотримання основних вимог і канону радянського гранд-нарративу О.Оглоблин висловлює чимало своєрідних думок, які прикриває звичайним ідеологічним «антуражем».

Зокрема, він подає досить неоднозначну характеристику І.Мазепи, зокрема називає його «розумною й спритною людиною», «хорошим оратором і непоганим стилістом», а також згадує про його гарну освіту та володіння іноземними мовами¹⁸⁰. Втім, він одразу покриває цю оцінку думкою про «панську ненависть» гетьмана до селянина¹⁸¹, наголошує на його шляхетському походженні, «викриває класову сутність» тощо.

Водночас історик висловлює тезу про орієнтацію І.Мазепи на Річ Посполиту¹⁸², відзначає, що «шляхетська Польща» була ідеалом тогочасної старшинської аристократії¹⁸³ і навіть пропонує цікаве пояснення «зради» гетьмана.

На його думку, «найбільш імовірно, що *основна угода була складена Мазепою з Станіславом Лецинським* (курсив наш. – *Авт.*), а король шведський Карл XII виступав як гарант цієї угоди, забезпечуючи (особливо в умовах Північної війни) її здійснення»¹⁸⁴.

Таке припущення вводить в лінійну, чорно-білу схему подій 1708–1709 рр., якої трималося радянське історіописання, хоч і прихований, але все ж таки міжнародний контекст.

На сторінках «Нарисів» знаходимо і чимало інших самобутніх авторських зауваг.

Наприклад, про фіскальні заходи та меркантилізм російської економічної політики щодо Гетьманщини¹⁸⁵, які врешті-решт призвели до створення Малоросійської колегії¹⁸⁶, про перші обмеження українського друку Москвою у 1720 р.¹⁸⁷ і т.п.

У цій студії почасти простежуються і деякі дослідницькі вподобання вченого.

Зокрема, в тексті несподівано зустрічаємо «Схему споріднення вищої старшини за часів Скоропадського», яка виступає поодиноким друкованим свідченням генеалогічних зацікавлень автора за радянської доби¹⁸⁸.

Крім того, в ілюстративному оформленні «Нарисів» О.Оглоблин подає фото універсалу гетьмана І.Мазепи від 10 квітня 1708 р. єпископу переяславському та ігумену золотоверхо-михайлівському Захарії Корниловичу¹⁸⁹.

Відзначимо, що постать останнього була предметом первісних наукових зацікавлень майбутнього вченого ще у 1915–1916 рр.¹⁹⁰

Однак, у цих прикметних особливостях «Нарисів» О.Оглоблина лише вгадуються окремі мотиви його наукової творчості десятиліття «революційного романтизму» (1920-ті). Натомість конструкція української історії та техніка викладу фактографічного матеріалу повсюдно ув'язується з вимогами великого радянського нарративу, в якому дедалі більшої ваги набувають російські великодержавні традиції. Втім, іншого за умов тоталітарного режиму не могло й бути!

Наукову творчість О.Оглоблина за радянських часів оцінювали вельми високо знані вчені.

Член-кореспондент АН СРСР Володимир Пічета у відзиві від 6 грудня 1939 р. писав про вельми значний «баланс наукової діяльності, особливо, якщо взяти до уваги молодий вік професора О.П.Оглоблина»¹⁹¹.

Дмитро Дорошенко у листі до О.Оглоблина від 20 червня 1942 р. афористично зауважив: «Кажучи без компліментів, з Вас робітник високої марки! В тих обставинах, в яких Ви жили, стільки зробити!»¹⁹².

Цю низку компліментарних оцінок можемо продовжити... На превеликий жаль, вони тільки повніше підкреслюють ті багатообіцяючі можливості та різноманітні перспективи, які поховав ненажерливий молох сталінського терору та тяжкий каток радянського гранд-нарративу протягом 1930-х років!

---

¹ Трельч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории / Пер. с нем; отв. ред. и авт. послесловия Л.Т.Мильская. – М., 1994. – С.13–14.

² Ясь О.В. В.Липинський та неоромантизм (до 125-річчя від дня народження) // Укр. іст. журн. – 2007. – № 5. – С.75–95.

³ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917–1956 / Translated by R.Olesnytsky // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. – New York, 1957. – Vol.5/6, no. 4(18), 1/2(19/20). – P.360–361; Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. – Нью-Йорк, 1963. – С.11.

⁴ Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. / Відп. ред. Ф.Сисин; упоряд. Я.Грицак. – К., 1994. – Т.2. – С.139; Крупницький Б. Українські історіографічні проблеми: 1. Національна свідомість і українська історіографія XIX–XX ст.: 1. Про народницький і державницький напрям в українській історіографії // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: Зб. статей / На правах рукопису. – Мюнхен, 1959. – С.6.

⁵ Слабченко М. Рец. на кн.: Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – К., 1925 // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн.7/8. – С.557

⁶ Верба І. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні: (До 100-річчя з дня народження) / Відп. ред. П.С.Сохань. – К., 1999. – С.61.

⁷ Оглоблин О.П. Життєпис [машинописна копія] // ЦДАВО України, ф.3561, оп.1, спр.1, арк.6–7.

⁸ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика // Зб. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина / Відп. ред. В.Омельченко. – Нью-Йорк, 1977. – С.23–24.

- ⁹ Його ж. Про мій рід / Публ. Л.Винара // Укр.історик. – 1995. – Т.32, № 1/4. – С.205.
- ¹⁰ Верба І. Вказ. праця. – С.54–55.
- ¹¹ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – [К., 1925]. – С.3.
- ¹² Оглоблин О. «Проф. А.П.Оглоблин. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. К. 1925, стор.270. Його ж, Предкапиталистическая фабрика. К. 1925, стор.324 (sic!)» (З приводу рецензії, вміщеної в журналі «Україна» за 1928 р., ч.1, за підписом Миколи Ткаченка) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. – Кн.19. – С.287.
- ¹³ Ткаченко М. Рец. на кн.: Оглоблин О.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. К. 1925, стор.270. Його-ж, Предкапиталистическая фабрика. К. 1925, стор.324 // Україна. – 1928. – № 1. – С.147.
- ¹⁴ Туган-Барановский М.И. Теоретические основы марксизма / 4-е изд. – М., 1918. – С.100, 105.
- ¹⁵ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – С.4.
- ¹⁶ Оглоблин О. Володимир Антонович та його історична школа // Оглоблин О. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали / За ред. Л.Винара. – Нью-Йорк-Київ-Торонто, 1995. – С.213.
- ¹⁷ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – С.3–4.
- ¹⁸ Там же. – С.40.
- ¹⁹ Там же. – С.38–39.
- ²⁰ Там же. – С.40.
- ²¹ Там же. – С.209.
- ²² Там же. – С.31.
- ²³ Там же. – С.213.
- ²⁴ Там же. – С.111.
- ²⁵ Там же. – С.144, 146.
- ²⁶ Там же. – С.155.
- ²⁷ Оглоблин О Мій творчий шлях українського історика. – С.22.
- ²⁸ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – С.194.
- ²⁹ Оглоблин О. Бібліотека Волинського Ліцею // Бібліологічні вісті (К.) – 1927. – № 4. – С.47–59.
- ³⁰ Верба І. Вказ. праця. – С.57–85.
- ³¹ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – С.216.
- ³² Оглоблин О.П. Старовинна українська фабрика (з приводу книги проф. М.Е.Слабченка – «Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны». Т.ІІ. Судьбы фабрики и промышленности в XVII–XVIII стол. Одесса, 1922 г.) // Червоний шлях. – 1925. – № 8. – С.91–100.
- ³³ Там само. – С.92.
- ³⁴ Там само. – С.100.
- ³⁵ Оглоблин О. Рец. на кн.: Модзалевський В. Гути на Чернігівщині. – К.: УАН, 1926. – 191 с. // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1927. – Кн.10. – С.374.
- ³⁶ Його ж. Рец. на пр.: Фесенко В. А. К истории возникновения города Луганска (Радянська Школа, 1926, жовтень, стор.85–100); його-ж-таки. К истории возникновения города Луганска (ibid., 1927, II, стор.93–97); його-ж-таки. К истории г. Луганска (ibid., 1927, III, стор.104–120); його-ж-таки. Художественное литье на старом Луганском литейном заводе (ibid., 1927, VI–VII, стор.93–100). Луганське // Там само. – К., 1927. – Кн.15. – С.259.
- ³⁷ Там само. – С.259.
- ³⁸ Оглоблин О. Рец. на кн.: Модзалевський В. Гути на Чернігівщині. – С.374.
- ³⁹ Там само. – С.374–375.
- ⁴⁰ Оглоблин О. Рец. на кн.: Слабченко М. Матеріяли до економічно-соціальної історії України XIX століття. – Харків, 1925. – Т.1. // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. 7/8. – С.560.
- ⁴¹ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика. – [К.], 1925. – С.3.

- ⁴² Там же. – С.17; Оглоблін О. Бавовняна промисловість на Україні в XVIII–XIX ст. // Червоний шлях. – 1929. – № 3. – С.117.
- ⁴³ Оглоблін О. Пам'яті Дмитра Багалія (1857–1932–1957): (Дмитро Іванович Багалій і українська історична наука) // Оглоблін О. Студії з історії України... – С.256; Його ж. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року). – Мюнхен–Нью–Йорк, 1973. – С.7.
- ⁴⁴ Заруба В. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882–1952). – Дніпропетровськ, 2004. – С.67.
- ⁴⁵ Винар Л. Наукова творчість Олександра Петровича Оглобліна // Укр. історик. – 1970. – № 1/3. – С.10.
- ⁴⁶ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.4.
- ⁴⁷ Там же. – С.18.
- ⁴⁸ Свіглична В.В. О.П.Оглоблін як історик народного господарства України: Автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.06 / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2003. – С.14.
- ⁴⁹ Оглоблін О Мій творчий шлях українського історика. – С.28.
- ⁵⁰ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.11.
- ⁵¹ Там же. – С.162.
- ⁵² Там же. – С.11.
- ⁵³ Там же. – С.181.
- ⁵⁴ Див., приміром: Конг О. Основные законы социальной динамики, или общая теория естественного прогресса человечества // Философия истории: Антология [Августин, И.Флорский, Дж.Вико, Ж.Кондорсе, И.Г.Гердер, И.Кант, Г.В.Ф.Гегель, К.Маркс, Ф.Энгельс, Ф.Ницше, В.Вундт, К.Брейзиг, О.Шпенглер, К.Ясперс, А.Тойнби, П.Тиллих, К.Досон, К.Левит, М.Мюллер, Ю.Хабермас, Ф.Фукуяма, А.Шафф, О.Тоффлер, Э.Гидденс] / Сост., ред. и вступ.ст. Ю.А.Кимелева. – М., 1995. – С.116–130.
- ⁵⁵ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.53.
- ⁵⁶ Там же. – С.157–158.
- ⁵⁷ Слабченко М. Рец. на кн.: Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.558.
- ⁵⁸ Там само. – С.558.
- ⁵⁹ Багалій Д. Історіографічний вступ [до «Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті»] // Багалій Д. Вибрані праці: У 6 т. / Упоряд., вступ. ст. і ком. В.В.Кравченка. – Харків, 2001. – Т.2: Джерелознавство та історіографія історії України. – С.325.
- ⁶⁰ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Мануфактура в Гетманщине. – С.4; Его же. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.5.
- ⁶¹ Див.: Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917–1956... – P.322 (note 229); Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків: Додаток Ч.3. Список видань Академії Наук, знищених в 1930–их роках // ЗНТШ. – Париж–Чикаго, 1962. – Т.173: Зб. на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою / Ред. М.Овчаренко. – С.107; Винар Л. Бібліографія праць проф. д-ра Олександра Оглобліна (1920–1975) // Зб. на пошану проф. д-ра Олександра Оглобліна. – С.98, 120 (прим.12).
- ⁶² Оглоблін О. «Проф. А.П.Оглоблін. Очерки истории украинской фабрики. . .». – С.303.
- ⁶³ Його ж. Проблема української економіки в науковій і громадській думці XIX – XX в. // Червоний шлях. – 1928. – № 9/10. – С.166.
- ⁶⁴ Там само. – С.168.
- ⁶⁵ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.41.
- ⁶⁶ Оглоблін О. Проблема української економіки. . . – С.168.
- ⁶⁷ Його ж. Нариси з історії капіталізму на Україні / Передмова С.Гуревича. – Харків–Київ, 1931. – Вип.1: Україна в суперечках міжнародної економіки й політики за першої половини XIX століття. – С.111.
- ⁶⁸ Його ж. Транзитний торг України за першої половини XIX століття // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1927. – Кн.12. – С.234–252; Кн.15. – С.166–195.

- ⁶⁹ Юркова О. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М.С.Грушевського (1924–1930 рр.) / Відп. ред. С.В.Кульчицький. – К., 1999. – С.148–149, 210. Верба І. Вказ. праця. – С.146–147.
- ⁷⁰ Антипович К. Рец. на кн.: Оглоблін О. Транзитний торг України за першої половини XIX сторіччя. – К.: УАН, 1928 // Червоний шлях. – 1928. – № 4. – С.226.
- ⁷¹ Оглоблін О. Закавказький транзит і Україна в першій половині XIX століття // Нариси соціально-економічної історії України: Праці комісії соціально-економічної історії України / За ред. акад. Д.І.Багалія. – К., 1932. – Т.1. – С.278–293.
- ⁷² Ткаченко М. З приводу нової розвідки з історії української торгівлі за першої половини XIX ст. (Оглоблін О. Транзитний торг України за першої половини XIX сторіччя (Записки історично-філологічного відділу. 1927. Кн.12. С.234–252; Кн.15. С.166–195) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1929. – Кн.24. – С.392.
- ⁷³ Верба І. Вказ. праця. – С.282–283.
- ⁷⁴ Оглоблін О. Проблема української економіки. ... – С.173.
- ⁷⁵ Там само. – С.174.
- ⁷⁶ Там само. – С.176.
- ⁷⁷ Там само. – С.176.
- ⁷⁸ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.57.
- ⁷⁹ Оглоблін О. Нариси з історії капіталізму на Україні. – С.37–38.
- ⁸⁰ Там само. – С.41.
- ⁸¹ Там само. – С.106.
- ⁸² Там само. – С.119.
- ⁸³ Оглоблін О.П. Донбас в історії українського господарства // Диктатура труда (Сталино). – 1929, 12 мая. – № 106. – С.3.
- ⁸⁴ Його ж. Нариси з історії капіталізму на Україні. – С.109
- ⁸⁵ Там само. – С.120.
- ⁸⁶ Покровский М.Н. Русский империализм в прошлом и настоящем // Покровский М.Н. Дипломатия и войны царской России в XIX столетии: Сб. ст. / Предисловие М.Геллера. – Лондон, 1991. – С.379–389.
- ⁸⁷ Оглоблін О. Драгоманів (Промова на урочистім вшануванні М.П.Драгоманова у В. І. Н. О. 7 жовтня 1921 року) / Публ. І.Верби // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С.58.
- ⁸⁸ Його ж. До питання про автора Літопису Самовидця // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн.7/8. – С.181–196.
- ⁸⁹ Верба І. Вказ. праця. – С.132–135, 316–330.
- ⁹⁰ Там само. – С.107–110.
- ⁹¹ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.7.
- ⁹² Винар Л. Олександр Петрович Оглоблін (1899–1992) // Олександр Мезько–Оглоблін: дослідження та матеріали (до століття народження історика) / Ред. Л.Р.Винар. – 2-е вид. – Нью-Йорк–Київ–Торонто, 2000. – С.22–23.
- ⁹³ Оглоблін О. До історії Руїни // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. – Кн.16. – С.200.
- ⁹⁴ Там само. – С.200–215.
- ⁹⁵ Оглоблін О. До історії української політичної думки на початку XVIII в. // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. – Кн.19. – С.233.
- ⁹⁶ Його ж. Справа Дараганенка (1728–29 рр.) // Там само. – К., 1927. – Кн.10. – С.301.
- ⁹⁷ Його ж. Ескізи з історії повстання Петра Іваненка (Петрика). – К., 1929. – 65 с.
- ⁹⁸ Його ж. До історії української політичної думки на початку XVIII в. – С.238.
- ⁹⁹ Його ж. Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 року // Студії з Криму. І–Х / Ред. А.Е.Кримський. – К., 1930. – С.41.
- ¹⁰⁰ Там само. – С.42.
- ¹⁰¹ Там само. – С.43.
- ¹⁰² Там само. – С.51.

- ¹⁰³ Там само. – С.55.
- ¹⁰⁴ Липинський В. Твори. Архів. Студії / Ред. Л.Білас, Я.Пеленський. – Філадельфія, 1991. – Т.3: Україна на переломі 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. – С.204–231.
- ¹⁰⁵ Оглоблін О Мій творчий шлях українського історика. – С.33.
- ¹⁰⁶ Оглоблін О. До питання про автора Літопису Самовидця. – С.181.
- ¹⁰⁷ Його ж. Передмова редактора [до «Нарисів української історіографії за доби феудалізму й доби капіталістичної»] // Багалій Д. Вибрані праці. – Т.2. – С.338.
- ¹⁰⁸ Оглоблін О.П. Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 року. – С.55–56 (прим.4).
- ¹⁰⁹ Там само. – С.55.
- ¹¹⁰ Там само. – С.56.
- ¹¹¹ Там само. – С.51.
- ¹¹² Там само. – С.54–55, 60.
- ¹¹³ Там само. – С.57.
- ¹¹⁴ Петровський М. Рец. на ст.: Оглоблін О. До історії Руїни (Записки історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1928. Кн.16. С.200–215); його ж. Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 року (Ювілейний зб. на пошану акад. Д.І.Багалія. К., 1927. С.720–744); його ж. До історії повстання Петра Іваненка (Петрика) (Записки історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1928. Кн.19. С.226–230) // Україна. – 1929 – № 36: (верес.). – С.153.
- ¹¹⁵ Оглоблін О.П. Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 року. – С.56.
- ¹¹⁶ Його ж. Мазепа і Петрик // Студії з Криму. I–IX / Ред. А.Е.Кримський. – К., 1930. – С.87.
- ¹¹⁷ Його ж. «Орлик і Петрик» // Там само. – С.104.
- ¹¹⁸ Його ж. Нариси з історії капіталізму на Україні. – С.45.
- ¹¹⁹ Там само. – С.173.
- ¹²⁰ Верба І. Вказ. праця. – С.88–89.
- ¹²¹ Оглоблін О Мій творчий шлях українського історика. . . – С.36.
- ¹²² Скубицкий Т. Классовая борьба в украинской исторической литературе // Историк–марксист. – 1930. – Т.17. – С.35.
- ¹²³ Верба І. Вказ. праця. – С.191–192.
- ¹²⁴ Velychenko S. Shaping Identity in Eastern Europe and Russia: Soviet–Russian and Polish Accounts of Ukrainian History, 1914–1991. – New York, 1993. – P.22–23.
- ¹²⁵ Крупницький Б. Українська історична наука під Советами (1920–1950) / На правах рукопису; вступ.слово Н.Полонської–Василенко. – Мюнхен, 1957 – С.35.
- ¹²⁶ Оглоблін О. Академічна свобода й історична наука в СССР // Укр. історик. – 1997. – Т.34, № 1/4. – С.170.
- ¹²⁷ Мезко–Оглоблін О. Як большевики руйнували українську історичну науку // Укр. історик. – 2000. – Т.37, № 1/3. – С.30.
- ¹²⁸ Верба І. Вказ. праця. – С.201–211.
- ¹²⁹ [Гуревич С.] Замість передмови // Оглоблін О. Нариси з історії капіталізму на Україні. – С.XV.
- ¹³⁰ На сесії Ради ВУАН (28 листопада 1931 р.) // Пролетарська правда (К.). – 1931, 1 груд. – № 272. – С.2.
- ¹³¹ Оглоблін О. За марксо–ленінську методологію в історичній науці [27.XI.1931] // Там само. – 1931, 3 груд. – № 273. – С.3.
- ¹³² Там само. – С.3.
- ¹³³ Оглоблін О. Пам’яті акад. Д.І.Багалія (1857–1932) // Україна. – 1932. – № 1/2. – С.167–170.
- ¹³⁴ Там само. – С.167.
- ¹³⁵ Там само. – С.169.
- ¹³⁶ Юркова О. Історично–археографічний інститут ВУАН: десять місяців діяльності // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2000. – Вип.4. – С.291.
- ¹³⁷ Верба І. Вказ. праця. – С.224–230, 369
- ¹³⁸ Оглоблін О Мій творчий шлях українського історика. . . – С.30.

- ¹³⁹ Оглоблін О. Буржуазна історична школа Довнар–Запольського (До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії) // Записки історично–археографічного інституту. – К., 1934. – № 1. – С.157–225.
- ¹⁴⁰ Там само. – С.158.
- ¹⁴¹ Там само. – С.161.
- ¹⁴² Там само. – С.159.
- ¹⁴³ Там само. – С.159.
- ¹⁴⁴ Там само. – С.160.
- ¹⁴⁵ Там само. – С.161.
- ¹⁴⁶ Там само. – С.174.
- ¹⁴⁷ Там само. – С.178.
- ¹⁴⁸ Там само. – С.163.
- ¹⁴⁹ Там само. – С.163.
- ¹⁵⁰ Там само. – С.174–175.
- ¹⁵¹ Там само. – С.189.
- ¹⁵² Михальченко С.И. О критериях понятия “школа” в историографии // Исторична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи: Мат–ли Всеукр. наук. конф.: (Харків, 15–17 листопада 1995 р.). – Харків, 1995. – С.53–54; Верба І. Вказ. праця. – С.108.
- ¹⁵³ Оглоблін О. Буржуазна історична школа Довнар–Запольського. . . – С.207.
- ¹⁵⁴ Оглоблін О. Мій творчий шлях українського історика. . . – С.44; Верба І. Вказ. праця. – С.223.
- ¹⁵⁵ Юркова О. Історично–археографічний інститут ВУАН. . . – С.286.
- ¹⁵⁶ Оглоблін О. Буржуазна історична школа Довнар–Запольського. . . – С.225.
- ¹⁵⁷ Верба І. Вказ. праця. – С.231–241, 369–370.
- ¹⁵⁸ Оглоблін О.П. Україна в часи Петра І. – К., 1939. – С.32.
- ¹⁵⁹ Оглоблін А.П. Полтавская битва. – М., 1939. – С.14.
- ¹⁶⁰ Оглоблін О.П. Західна Україна: (Історичний нарис) // Західна Україна: Зб. / Під ред. С.М.Белоусова, О.П.Оглобліна. – К., 1940. – С.9.
- ¹⁶¹ Там само. – С.30–31.
- ¹⁶² Оглоблін А. К вопросу об измене Мазепы // Историк–марксист. – 1941. – № 5. – С.48.
- ¹⁶³ Там же. – С.53.
- ¹⁶⁴ Оглоблін О.П. Нариси з історії України / Відп. ред. С.М.Белоусов. – К., 1941. – Вип.6: Україна в кінці ХVІІ – в першій чверті ХVІІІ ст. – 281 с.
- ¹⁶⁵ У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. документів і матеріалів / Упоряд. Р.Я.Пиріг (керівник), Т.Т.Гриценко, В.В.Мазур, О.С.Рубльов; відп. ред. В.А.Смолій: У 2 ч. – К., 1996. – Ч.1: (1936–1944 рр.). – С.95.
- ¹⁶⁶ Видання Академії наук УРСР. 1919–1967. Суспільні науки: Бібліографічний покажчик / Відп. ред. М.М.Онопrienko. – К., 1969. – С.52; Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. 1936–1986 гг. / Под ред. Ю.Ю.Кондуфора. – К., 1986. – С.36–37,55.
- ¹⁶⁷ Винар Л. Бібліографія праць проф. д–ра Олександра Оглобліна (1920–1975). – С.100, 121 (прим.20).
- ¹⁶⁸ Оглоблін О. Боротьба старшинських угруповань на Гетьманщині в кінці ХVІІ ст. і виступ Петрика // Записки історичного та філологічного факультетів Львівського держ. ун–ту ім. І.Франка. – Львів, 1940. – Т.1. – С.59–72.
- ¹⁶⁹ Його ж. Нариси з історії України. – С.84–99.
- ¹⁷⁰ Там само. – С.3.
- ¹⁷¹ Див., приміром: Барабой А. З. К вопросу о присоединении Украины к России в 1654 г. // Историк–марксист. – 1939. – № 2. – С. 87–111; Петровський М.Н. Нариси з історії України / Відп. ред. С.М.Белоусов. – К., 1939. – Вип. 4: Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654). – 268 с.

-
- ¹⁷² Оглоблін О. Цінна книга по історії СРСР. Рец. на кн.: «В помощь изучающим историю СССР». Під редакцією члена-кореспондента АН СРСР А.В.Шестакова. Видавництво Політичної літератури при ЦК КП (б) У, 1941. – стор.418 // Комуніст (К) – 1941, 11 берез. – № 58. – С.3.
- ¹⁷³ Його ж. Нариси з історії України. – С.3–4.
- ¹⁷⁴ Там само. – С.195.
- ¹⁷⁵ Оглоблін О. Боротьба старшинських угруповань на Гетьманщині. . . – С.59.
- ¹⁷⁶ Там само. – С.60.
- ¹⁷⁷ Там само. – С.69.
- ¹⁷⁸ Там само. – С.70.
- ¹⁷⁹ Оглоблін О.П. Нариси з історії України. – С.155.
- ¹⁸⁰ Там само. – С.11.
- ¹⁸¹ Там само. – С.12.
- ¹⁸² Там само. – С.158–159.
- ¹⁸³ Там само. – С.153.
- ¹⁸⁴ Там само. – С.163.
- ¹⁸⁵ Там само. – С.213.
- ¹⁸⁶ Там само. – С.253–254.
- ¹⁸⁷ Там само. – С.259.
- ¹⁸⁸ Там само. – С.219.
- ¹⁸⁹ Там само. – С.61.
- ¹⁹⁰ Див.: Оглоблін А. Захарія Корнилович, еп. Переяславський и Бориспольський (1700–1715): Краткая заметка / Публ. І.Верби, В.Ластовського; коментар В.Ластовського // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 1999. – Вип.7: Пам'яті історика України, чл.-кор. НАН України, доктора історичних наук, професора, редактора-засновника «Історіографічних досліджень» Ф.П.Шевченка. – С.243–247.
- ¹⁹¹ Отзыв члена-кореспондента АН СССР В.Пичеты об научной деятельности профессора А.П.Оглоблина от 6.12.1939 г. [для присуждения научного ступеня доктора історичних наук] // ЦДАВО України, ф.3561, оп.1, спр.3, арк.1.
- ¹⁹² З листів Д.І.Дорошенка до О.П.Оглоблина // Укр. історик. – 1965. – № 3/4. – С.87.